TussenRuimte

MISSIONAIR • INTERCULTUREEL • VERBINDEND

INTEGRAL MISSION: PROCLAMATIE EN DEMONSTRATIE

2019 | 3

Nieuw verschenen bij KokBoekencentrum

Geloof in tijden van crisis
paperback | € 19,99

Laat je lezen door God
paperback | € 19,99

God is overal
paperback | € 24,99

De kerk is één
paperback | € 19,50

Verkrijgbaar in de boekhandel
of via kokboekencentrum.nl

KokBoekencentrum
UITGEVERS | UTRECHT

INHOUD

TR

3 Redactioneel

15 Gastcolumn

32 Was getekend

50 Beeldmeditatie

52 Impressies

56 Kunst & cultuur
- *Film*
- *Muziek*
- *Boeken*

62 Agenda

64 Vooruitblik

4 REPORTAGE | Renate Japenga
Doen wat je zegt
De missie van 'We Gaan Ze Halen'

9 ONDERZOEK | Annemieke van den Berg
De hele kerk, het hele evangelie, de hele wereld

16 TWEELUIK | Theo Hettema – Erna van Peijnenburg
'Dít kerkasiel, in déze situatie'
– Zeven wegen naar Bethel (16)
– Op de draagkracht van hun vleugelsl (19)

22 PORTRET | Derk Stegeman
'Sluit je niet op'
Bezieling en inspiratie bij Stek Den Haag

27 ANTITHESE | Nicolás Panotto
De geest is uit de fles

33 IN BEELD | Sebastiaan Hexspoor – Farshid Seyed Mehdi – Oeds Blok
Present in Hilversum – 'Church on demand' – Tweede bekering

38 INTERVIEW | Nienke Pruiksma
Sheryl Haw van Micah Global:
'Aan de slag met het hele verhaal'

44 PERPECTIEF | Nicolás Schneider
Geloof in verzet
Kerk, geloof en mensenrechten

TussenRuimte
missionair · intercultureel · verbindend

jaargang 12 | nummer 3 | september 2019
ISSN 0165-988X

TussenRuimte is een kwartaaltijdschrift voor missionaire en interculturele theologie dat verschillende christelijke stromingen verbindt en samengesteld wordt door een Nederlands-Belgische redactie.

TussenRuimte doet verslag van missionaire initiatieven, in woord en daad, lokaal en wereldwijd. Het tijdschrift wil vanuit het christelijk geloof inspireren en reflecteren op religies en culturen, met de bedoeling steeds opnieuw een proces van verstaan op gang te brengen. Zo kan ruimte ontstaan voor de betekenis van het evangelie in onze tijd.

TussenRuimte is een uitgave van de Nederlandse Zendingsraad (NZR) in samenwerking met MissieNederland, Prisma, de Verenigde Protestantse Kerk in België en Uitgeverij Kok in Utrecht.

© 2019 Uitgeverij Kok en de redactie van *TussenRuimte*
Overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Omslag: Kerkasiel Bethelkapel Den Haag
Foto: André Meiresonne

Redactie
Annemieke van den Berg, Piet Both, Rob van Essen, Jaap Haasnoot, Renate Japenga, Verry Patty, Nienke Pruiksma (hoofdredacteur), Peter-Ben Smit, Alexander Villemil, Chris Vonck

Eindredactie
Marieke van der Giessen-van Velzen | Redactie.AMG

Redactieadres
TussenRuimte
Nederlandse Zendingsraad
Hoofdstraat 51
3971 KB Driebergen
T (0343) 745 245
E tussenruimte@zendingsraad.nl
W zendingsraad.nl/tussenruimte

Foto's en illustraties
Mieke Brak (17), Stek (21, 23, 24, 26), Roel Ottow (32), Micah Global (38, 40), MAF (42), pexels.com (46), Jolien van Braak (51), Iddo van der Giessen (57)

Basis-layout
Peter Slager | Garage bno

Abonnementenadministratie
VBK | media, abonnementen
Postbus 13288
3507 LG Utrecht
T 088 – 700 2780 (09.00-12.00)
E abonnementen@kok.nl

Abonnementen
Een jaarabonnement in Nederland kost € 44,50;
in het buitenland € 52,00. Studentenabonnement: € 29,00.
Losse nummers: € 11,50 (exclusief porto).
Proefabonnement van twee nummers: € 16,50.
Het abonnementsjaar loopt van januari tot en met december. Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, tenzij minimaal drie maanden voor het einde van de abonnementsperiode schriftelijk is opgezegd. Adreswijzigingen graag drie weken voor de ingangsdatum schriftelijk doorgeven.

Deze uitgave is gedrukt op papier van verantwoorde herkomst.

Betrokken handelen

'Integral Mission' is een populaire term in het Nederland van de eenentwintigste eeuw, gebruikt door initiatieven van sociale werkplaatsen tot activiteiten rondom ecologie. Wat houdt het begrip precies in? Wat is de overeenkomst tussen al deze sociaal betrokken projecten? Wat is de drijfveer en wat maakt het anders dan een diaconaal of 'traditioneel' zendingsproject, in Nederland en wereldwijd? Is er wel voldoende theologische reflectie en analyse van de context?
In de rubriek Onderzoek komt onder andere René Padilla langs, die in de jaren zeventig de term Integral Mission introduceerde. Integral Mission vulde een gat op zowel in de evangelische hoek, waar geen antwoord werd gegeven op de sociale en economische noden in Latijns-Amerika, als in meer 'oecumenische' kringen, waar wat hem betreft de verkondiging van het evangelie ondergesneeuwd raakte onder activisme.
Met een sprong in de tijd naar de eenentwintigste eeuw zien we bij iemand als Chris Wright deze elementen terug: de kerk opbouwen door evangelisatie en onderwijs, de samenleving dienen door mededogen, en werken aan gerechtigheid door de zorg om de schepping. Wat al dit handelen integreert en er het hart van is, is de op God gecentreerde en door God gegenereerde realiteit van het evangelie.

In dit septembernummer komen een aantal voorbeelden aan bod van Integral Mission uit de Nederlandse praktijk van kerken, gemeenschappen en individuen die hun geloof leven en tot uitdrukking laten komen in projecten en keuzes die worden gemaakt: voor zwakkeren in de samenleving, vluchtelingen en uitgeprocedeerden, jongeren en volwassenen die aan de rand van de samenleving dreigen te raken of zijn geraakt. Expliciet of impliciet wordt duidelijk hoe de Nederlandse context invloed heeft op christelijk handelen.
Is het wel of niet handiger om je motivatie vanuit het evangelie niet al te zeer te benadrukken? Hoe geef je vorm aan proclamatie als evangelisatie niet echt een optie is? En wanneer bereik je de grenzen van Integral Mission? Wij nodigen u van harte uit mee te denken over deze vragen.

— Annemieke van den Berg en Renate Japenga, themaredactie

Doen wat je zegt

De missie van 'We Gaan Ze Halen'

Het burgerinitiatief 'We Gaan Ze Halen' was in december veelvuldig in het nieuws. Omdat de Nederlandse regering verstek liet gaan, was het plan opgevat om zelf naar Griekenland te rijden en daar 150 vluchtelingen uit de kampen mee naar Nederland te nemen. Het probleem van de opvang van vluchtelingen is onverminderd actueel: nog steeds zitten de kampen overvol. Hoe kijken de organisatoren ruim een half jaar later terug op hun actie? Is er iets bereikt?

Suzan Doodeman van We Gaan Ze Halen.

Samen met theoloog en publicist Rikko Voorberg en initiatiefnemer van het Amsterdamse Kleiklooster Johannes van den Akker is sociaal ondernemer Suzan Doodeman contactpersoon van de actiegroep We Gaan Ze Halen: 'Wij zagen de bereidheid van mensen om vluchtelingen op te vangen, vanuit verschillende overtuigingen.' Zelf deed ze bijvoorbeeld niet vanuit een christelijke visie mee, andere betrokkenen weer wel.
Rondom de actie ontstond een gemeenschap, ze maakten samen deel uit van het grotere verhaal. Gewone Nederlandse burgers die hun regering aan beloften willen houden en opkomen voor vluchtelingen in opvangkampen die onrecht wordt aangedaan. Doen waarover je spreekt, handen en voeten geven aan wat je toezegt, daar draait het om.
Volgens René Padilla, de geestelijk vader van het begrip Integral Mission, is Integral Mission precies díe opdracht: handelen naar je overtuiging, met daaraan gelijk: spreken over God en kerk-zijn. Integral Mission is het verkondigen van de goede boodschap door te zijn, te spreken en te doen. Chris Wright vult dat verder aan: Integral Mission is kerk zijn, dienen van de maatschappij en goed zorgen voor de aarde, waarbij je in alles getuigt van het evangelie. Genoeg aanknopingspunten voor een gesprek over de drijfveren van We Gaan Ze Halen.

Met een oude lijnbus en een aantal auto's naar Athene, 21 december 2018.

Aan de grenzen van Europa

Eerst iets over de achtergrond. In 2015 kwamen in Italië en Griekenland 160.000 mensen aan op zoek naar veiligheid. In de Dublin-afspraken staat dat er asiel aangevraagd moet worden in het eerste EU-land van aankomst, maar de Europese Unie besloot dat jaar om deze 160.000 mensen gespreid op te vangen in de andere lidstaten. Hierbij beloofde Nederland 8712 mensen op te vangen vóór 27 september 2017. Deze afspraak is Nederland niet nagekomen. Ondertussen was in maart 2016 een deal gemaakt tussen Turkije en de EU om meer vluchtelingen in Turkije op te vangen. Er werden vluchtelingen teruggezonden naar Turkije, maar er bleven ook nieuwe vluchtelingen aankomen in Griekenland en de kampen werden steeds voller. In de media werd tendentieus gesproken over 'stromen vluchtelingen' die naar Europa kwamen, waardoor het enige geluid dat van angst voor de migratiestroom was. Europa deed en doet er alles aan om ze tegen te houden, te ontmoedigen, terug te sturen. Ondertussen is de situatie in de overvolle kampen mensonterend. Mensen zijn wanhopig doordat er geen beweging zit in het beginnen van een asielprocedure en er geen zicht is op verandering. Ze zijn machteloos, zelf kunnen ze niets aan hun situatie doen. Ze moeten wachten en zien te overleven in de kampen totdat de EU-landen ze een plek geven. In december 2018 waren er nog maar 1755 mensen, een vijfde van het toegezegde aantal, naar Nederland gehaald.

Het kan wél

De drie voortrekkers van We Gaan Ze Halen voelden de noodzaak om iets aan deze situ-

atie te veranderen en de Nederlandse regering op haar verantwoordelijkheid te wijzen. Hun eerste actie was een demonstratie in Den Haag: 'Jullie hebben gezegd dat Nederland mensen zou ophalen uit de kampen in Griekenland, maar jullie doen dat niet. Dan doen wij het.' Zeshonderd chauffeurs gaven een kartonnen plaat met hun kenteken af aan de plaatsvervanger van staatssecretaris Harbers (Asielzaken), de directeur Vreemdelingenzaken, om te laten zien dat zij bereid waren om mensen te gaan halen. Ondertussen was er een rechtszaak aangespannen tegen de Nederlandse staat over het in gebreke blijven bij de re-locatie van vluchtelingen. Een tweede demonstratie was in Brussel, onder de naam 'Bring Them Here', om de actie breder te trekken. Deze demonstraties brachten geen verandering teweeg. Er moest een concrete actie komen.

Perspectief bieden

We Gaan Ze Halen besloot om voor de kerstdagen van 2018 naar Athene te rijden om 150 mensen uit de kampen mee te nemen naar Nederland. Als daad en als symbool. Er is lang nagedacht over de vraag of je mensen hiermee hoop of juist wanhoop brengt. De kans dat het zou lukken was nagenoeg nihil, omdat mensen zonder papieren meenemen mensensmokkel is. 'Daarmee zouden we hun nog veel grotere problemen bezorgen', aldus Doodeman.

Het moest een krachtig signaal zijn om te laten zien dat de mensen in de EU de mensen in de kampen niet vergeten zijn. En het was ook Kerst: Kerst is het verhaal van hoop in donkere tijden. 'Waarom zouden we niet in wonderen geloven? Waarom zouden we meteen denken dat het niet kan? We wilden alle poppetjes klaarzetten: áls het gebeurt zijn wij er. Dat wij het kunnen doen.' Dat was wat hoop gaf.

'Toen we aan andere mensen onze plannen uitlegden en erbij vertelden dat de kans dat het zou lukken te verwaarlozen was, stak een groot gedeelte van de aanwezigen hun hand op toen Rikko Voorberg vroeg wie er mee wilden rijden.' Het raakte Doodeman. 'Dat er meer mensen zijn die zich verantwoordelijk voelen voor wat er gebeurt met andere mensen en dat daar een beweging op mogelijk is, een letterlijke beweging naar Griekenland, is een gevoel dat ik niet meer snel vergeet.'

Op 21 december vertrok de actiegroep met een twintigtal auto's en een lijnbus naar Athene. Die oude bus kwam tot twee keer toe stil te staan en kwam daardoor extra in het nieuws. Het plan was om op 24 december in Athene 150 mensen, geselecteerd door de Griekse regering en voorzien van papieren, op te pikken om mee naar Nederland te nemen. Rikko Voorberg en Johannes van den Akker brachten samen een brief met het verzoek aan het Griekse parlement en daarna was het afwachten. Kerstavond werd samen buiten in Athene gevierd. Het Griekse parlement reageerde niet en op Tweede Kerstdag vertrokken de chauffeurs weer naar Nederland.

Ook al was de kans dat ze echt mensen mee konden nemen zo klein, toch heeft de actie geen valse hoop gebracht. 'De mensen die beseften dat ze zonder papieren niet mee konden, waren toch blij dat de actievoerders er waren. Ze zeiden: 'Zorg dat jullie veel lawaai maken en dat het in de media komt.' En:

Voortrekker Rikko Voorberg met de actiegroep in Athene.

'Jullie zijn me niet vergeten. Europa is niet vergeten dat ik hier zit,' vertelt Doo-deman.

Laten zien hoe het anders kan

'Je hebt als burger invloed', zegt Doodeman, en niet alleen door te stemmen. Dat is een van de drijfveren van WGZH. En meer gevoelsmatig: 'Het kan toch niet echt zo zijn dat wij hier zoveel rijkdom hebben en dat vervolgens alle inspanningen erop gericht zijn om mensen buiten te houden en hun niet eens een asielprocedure te bieden. Je maakt afspraken en je komt ze niet na, je laat mensen daar zitten en gebruikt die kampen om af te schrikken en anderen buiten te houden. Dat kan toch niet de wereld zijn waarin we leven?'
WGZH wil laten zien dat het anders kan. Het gesprek over vluchtelingen gaat vaak in termen van indammen, beperken en terugsturen. Doodeman: 'Dat is treurig, maar ook erg ongeïnspireerd. Wat voor samenleving wil je zijn, wat voor waarden heb je als je je alleen richt op veiligheid en behoud? Wij willen uitstralen dat het wel kan. Al is het alleen maar omdat de bereidheid er is, die mensen kennen wij en weten we te bereiken. We moeten terug naar die grote visie. Naar het ideaal van de soort wereld waarin we willen leven. Dat geluid laten horen en daar iets concreets aan te hangen, zoals een actie waarbij mensen zich fysiek bij kunnen aansluiten. Je hebt een beweging nodig. Soms moet je gewoon doen, ook al is het tegen je eigen ongeloof in. Anders ligt de wanhoop op de loer en daarmee ook de lethargie."

Moedig voorwaarts

We Gaan Ze Halen heeft niet bereikt wat de initiatiefnemers wilden bereiken, maar ze zijn wel trots op de aandacht die de actie heeft gekregen. Daardoor zijn de vluchte-

lingen in de kampen in Griekenland weer onderwerp van gesprek geworden. 'Ik geloof écht dat wezenlijke verandering mogelijk is', zegt Doodeman. 'We zijn zeker niet de enige kracht die dat voor elkaar kan krijgen, maar we kunnen er wel aan bijdragen door van ons te laten horen. Maar het heeft zín om je ergens kwaad om te maken en je te laten horen. Dat te blíjven doen, hoe klein de acties ook zijn. Het gevoel van beweging en actie – we gaan het gewoon doen! – daar zit hoop in.'

'Wat jullie deden voor hen, deed je voor Mij'

Visie van missie

Achter We Gaan Ze Halen zit een brede visie, het zicht op een wereld waarin mensen niet langer onrecht wordt aangedaan. Waar je waarden deelt die verder gaan dan behoud en veiligheid. Een wereld waar mensen hun naasten liefhebben. Een visie die strijdt tegen de machteloosheid die velen overvalt bij het kijken naar het journaal waarin een wereld wordt getoond die ver weg is van gerechtigheid en vrede. Een actie waarin christen en niet-christenen samen opstaan tegen onrecht, 'handelen om een visioen van een andere wereld' veranderen in 'en samen handelen aan de realisering van het visioen van een nieuwe en betere wereld' ...

Voor christenen is dit onlosmakelijk verbonden aan de opdracht van Jezus om eerst te zoeken naar het Koninkrijk van God. Om dit Koninkrijk van gerechtigheid en vrede op aarde zichtbaar te maken voor alle mensen, zodat alle mensen kunnen bloeien, zodat de schepping, de aarde goed verzorgd wordt. Duizenden mensen zitten in een vreselijke uitzichtloze situatie, hen wordt onrecht aan gedaan. Het Koninkrijk van God is iets waar je samen aan moet werken, je moet ervoor durven opstaan en het is nodig om jezelf en anderen te blijven bemoedigen door te vertellen waarvoor je het doet. Voor een wereld van gerechtigheid en vrede waarin alle mensen kunnen bloeien. Dat is een opdracht die over kerkmuren en geloofsmuren heen gaat. Ook als een actie niet lijkt te lukken is er een glimpje van het Koninkrijk van God te zien. Gewone mensen kwamen samen, voelden zich geroepen om iets te doen. Hiermee gaven ze invulling aan de oproep van Jezus om te zorgen voor de mensen in nood:

> 'Want toen ik honger had, gaven jullie mij te eten. Toen ik dorst had, gaven jullie mij te drinken. Toen ik een vreemdeling was, namen jullie mij in huis. Toen ik naakt was, gaven jullie mij kleren ...' (Matteüs 25:34-35)

Er is veel te doen, we hebben nog geen oplossingen, maar als we samen opstaan, van welke denominatie of godsdienst of overtuiging ook, dan is er echte verandering mogelijk om te komen tot een wereld waarin alle mensen kunnen bloeien.

— Renate Japenga is jongerenwerker in de Protestantse Gemeente Hilversum en lid van de redactie van *TussenRuimte*.

De hele kerk, het hele evangelie en de hele wereld

Stek – stichting voor stad en kerk heeft in Den Haag een aantal buurt-en-kerkhuizen: plekken voor ontmoeting en ondersteuning in de buurt. Stichting Soesterkwartier in Amersfoort wil gemeenschappen creëren als een open familie in de wijk, waar mensen met vallen en opstaan over Gods liefde leren en waar ieder waardevol is. Twee inspirerende diaconaal-missionaire initiatieven in dit nummer van *TussenRuimte*, twee voorbeelden om Integral Mission te duiden: wat is het, en wat doet het?

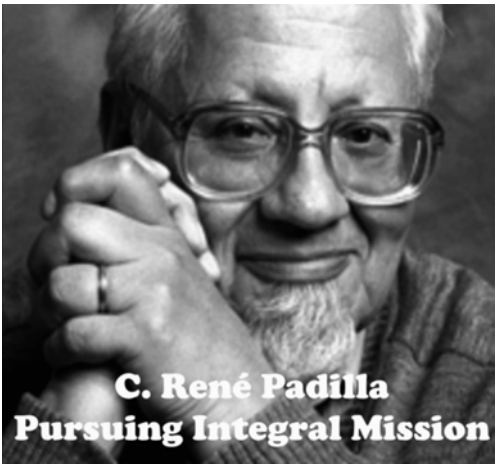

Geestelijk vader: René Padilla

Een van de eersten die over Integral Mission[1] sprak was theoloog en missioloog René Padilla.[2] Padilla werd in 1932 in Ecuador geboren en groeide op in Colombia. Zijn vader was daar parttime voorganger in een evangelische kerk, waardoor het gezin te maken had met twee soorten van uitsluiting: als migranten en als religieuze minderheid. Zijn jeugd werd getekend door een verlangen naar het begrijpen van de betekenis van het christelijk geloof voor rechtvaardigheid en vrede in een maatschappij die gekenmerkt werd door onderdrukking, uitbuiting en machtsmisbruik. Na zijn studie filosofie en theologie aan het evangelische Wheaton College in de Verenigde Staten en aan de Universiteit van Manchester (UK), keerde René in 1959 terug naar Latijns-Amerika en werd rondreizend secretaris van International Fellowship of Evangelical Students (IFES) op het continent.

De jaren zestig en zeventig waren niet alleen in Europa, maar ook in Latijns-Amerika bewogen decennia, gekenmerkt door urbanisatie, explosieve bevolkingsgroei, marxistische revoluties, militaire staatsgrepen en onderdrukkende regimes. De studenten die Padilla in IFES-verband ontmoette vroegen zijn advies, maar Padilla ontdekte dat het protestants-evangelisch geloof weinig tot geen antwoorden had op vragen uit de Latijns-Amerikaanse context: dit geloof

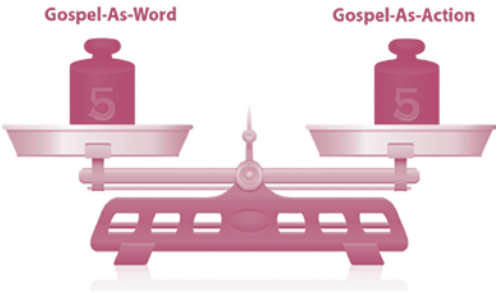

ging over individuele, verticale verlossing en zweeg over het goede nieuws voor sociale dimensies en horizontale kwesties.

Niet afzijdig blijven

Padilla zocht naar een zendingsbegrip dat meer geïnspireerd zou zijn door de Bijbel. Hij worstelde er mee dat zending vooral geografisch geduid werd. Het bracht vier ongezonde dichotomieën met zich mee: zenders versus ontvangers, geestelijkheid versus leken, het leven van de kerk versus de missie van de kerk en ten slotte thuis versus veld. Padilla bepleitte dat de kerk bestaat uit geroepenen, die ook gezondenen zijn. Geen dichotomie meer. Missie gaat veel meer over grenzen van 'met geloof naar zonder (of ander) geloof'. Missie gaat dwars door culturele, etnische, sociale, economische en politieke grenzen. Padilla kon niet anders dan zijn eerdere overtuiging dat 'sociale actie een noodzakelijk gevolg was maar niet een onderdeel van het evangelie' herzien.[3] Hij begon de scheiding die er was tussen evangelisatie en sociale actie op de agenda van de internationale evangelische kerken te zetten:

> De proclamatie van het evangelie en de demonstratie van het evangelie in de vorm van dienstbaarheid zijn een ondeelbaar geheel. De een zonder de ander is een incompleet, verminkt evangelie en daarom tegengesteld aan de wil van God. Vanuit dit perspectief is het dwaas om te vragen wat belangrijker is: het evangelie of sociale verantwoordelijkheid. Dit zou hetzelfde zijn als vragen welke vleugel van een vliegtuig belangrijker is: de rechter of de linker.[4]

De vragen die Padilla zich stelde liepen in pas met de ontwikkelingen wereldwijd: onder evangelische christenen begon er ongemak te ontstaan over het gebrek aan sociale verantwoordelijkheid binnen de kerk. Evangelische kerken en bewegingen kwamen bijeen op het congres over de wereldwijde missie van de kerk in Wheaton, Illinois in de Verenigde Staten (1966). Daar werd een verklaring opgesteld die erkende dat we schuldig zijn aan ons afzijdig houden van de wereld waardoor we haar zorgen en bedenkingen niet onder ogen zien en adresseren.[5]
Een paar jaar later, op een congres specifiek voor missie in Latijns-Amerika, werd de evangelische verklaring van Bogotá opgesteld met dezelfde strekking:

> '... de tijd is gekomen dat wij als evangelische christenen, op de bijbelse grondslag van ons geloof, onze sociale verantwoordelijkheid op ons nemen ... om in de Latijns-Amerikaanse realiteit van onderontwikkeling, sociale ongerechtigheid, honger, geweld en hopeloosheid te leven naar het voorbeeld van Christus.'[6]

In 1974 was Padilla aanwezig bij het internationale congres over wereldevangelisatie in

Lausanne, geleid door Billy Graham en John Stott. Padilla riep hier op om de traditionele, niet-relevante aanpak van wereldwijde zending drastisch te wijzigen. Bovendien sprak hij het leiderschap aan over de eenzijdige westerse agenda, gebaseerd op westerse theologie. Als resultaat van onder andere deze inbreng werd het Lausanne Verbond opgesteld met als expliciet punt de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de christen.

> 'We erkennen dat God zowel de Schepper als de Rechter is van alle mensen. Daarom moeten wij ook deelhebben aan zijn verlangen naar gerechtigheid en verzoening in heel de samenleving en naar de bevrijding van de mensen van elke soort van onderdrukking [...]. Ook ten aanzien hiervan belijden wij dat wij dit vaak over het hoofd zagen en dat wij soms evangelisatie en maatschappelijke verantwoordelijkheid als aan elkaar tegengesteld hebben gezien. Ofschoon verzoening tussen mensen niet hetzelfde is als verzoening met God, sociale actie geen evangelisatie is en politieke bevrijding geen verlossing is, spreken we toch uit dat evangelisatie en maatschappelijke en politieke betrokkenheid beide deel zijn van onze christelijke verantwoordelijkheid. Beide zijn noodzakelijke uitingen van onze leer over God en de mens, van onze liefde tot de naaste en onze gehoorzaamheid aan Jezus Christus.' (www.lausanne.org)

Padilla bleef nadenken over de noodzakelijke veranderingen en kwam in 1979 met de term Integral Mission. Hij had ingezien dat de

westerse traditionele zending een tunnelvisie had en zich focuste op geestelijke zaken. Gods missie echter is het terugbrengen van de héle schepping onder de autoriteit van Christus, de mens, samenleving en natuur in álle aspecten. Met Integral Mission komt de focus van missie op dit geheel te liggen.

Highlights vanaf de jaren tachtig

In de jaren tachtig vonden er regelmatig evangelische consultaties plaats met thema's gerelateerd aan Integral Mission. Zo was er in Hoddesdon (UK) in 1980 een vierdaagse bijeenkomst om na te denken over een simpele levensstijl. De impuls hiervoor was al gegeven in het Lausanne Verbond van 1974. Gemotiveerd door gehoorzaamheid aan de roeping van Christus, deels uit oprecht medeleven met de armen, en uit zorg om evangelisatie, ontwikkeling en gerechtigheid, en deels uit de verwachting van de dag des oordeels werd gewerkt aan het ontwikkelen van een rechtvaardige en simpele levensstijl. Naar aanleiding van de Lausanne-consultatie in 1983 over de kerk en haar antwoord op menselijke noden, wordt er een stelling opgenomen waarin kerken en organisaties die stil blijven zelfs aangeklaagd worden vanwege het zwijgend support dat zij geven aan de socio-economische status quo.[7]

Micha Netwerk

Een voorbeeld voor de ontwikkeling van Integral Mission in de jaren negentig is de oprichting van het wereldwijde Micha Netwerk, dat bestaat uit kerken, organisaties en individuen. Het netwerk stelt zich tot doel een wereldwijde gemeenschap van christenen te motiveren en inspireren om Integral Mission te omarmen. Hun lijfspreuk komt uit Micha 6:8 waar staat: 'Er is jou, mens, gezegd wat goed is, je weet wat de heer van je wil: niets anders dan recht te doen, trouw te betrachten en nederig de weg te gaan van je God' (*Nieuwe Bijbelvertaling*).
In een actie die uit dit motto voortkwam, spijkerde Micha Nederland op 31 oktober 2007 het Micha Manifest op de deur van de Zwolse Jeruzalemkerk. Een selectie uit de stellingen:

> 'Wij willen actief opkomen voor hen die in deze wereld onrechtvaardig behandeld worden.
> Wij willen oefenen in een levenshouding van verwondering over, en respect en zorg voor de schepping.
> Wij willen niet langer gebruikmaken van goederen die ten koste van het welzijn van anderen zijn geproduceerd.
> Wij willen van harte en gul de ons geschonken rijkdom delen met hen die in armoede leven, ook als wij daardoor zelf misschien soberder moeten gaan leven.' (www.michanederland.nl/manifest/)

Cape Town Commitment

In 2010, precies honderd jaar na de eerste Wereldzendingsconferentie in Edinburgh, organiseerde de Lausannebeweging het derde congres over wereldevangelisatie in Kaapstad, met vertegenwoordigers uit bijna tweehonderd landen. Tijdens het congres werd het Cape Town Commitment aangenomen met daarin onder andere een geloofsbelijdenis en oproep tot actie:

> 'De Bijbel maakt duidelijk dat Gods missie zijn verlossingsplan voor de hele schepping verkondigt. Waar Gods missie wordt geïntegreerd in ons leven, zal dat dus inhouden het onderscheiden, verkondigen en voorleven van de bijbelse waarheid dat het evangelie Gods goede nieuws is, door het kruis en de opstanding van Jezus Christus, voor mensen persoonlijk, voor de samenleving in haar geheel en voor de volledige schepping. Alle drie zijn gebroken en lijden door de zonde. Alle drie vallen onder de verlossende liefde en het doel van God. Alle drie moeten deel uitmaken van de allesomvattende missie van Gods volk.' (I.7a)

Drie focuspunten

Chris Wright vat deze punten samen als drie focuspunten voor missie: de kerk opbouwen door evangelisatie en onderwijs, de samenleving dienen door mededogen en werken aan gerechtigheid en door de zorg om de schepping. Hij argumenteert dat dit gedaan wordt omdat Jezus Heer is over de kerk, de Heer is over elke natie, regering en cultuur en omdat Jezus Heer is over hemel *en aarde*. De op God gecentreerde en door God gegenereerde realiteit van het evangelie integreert dit handelen en is er het hart van:

> '[...] de verkondiging van de bijbelse feiten van het verhaal van heil, het kosmische verhaal van Gods verlossende bestemming voor de hele schepping. In evangelisatie vertellen we dat verhaal. En vanuit dat (en alleen dat) verhaal komt al onze missie voort.'[8]

In de ontwikkeling van Integral Mission vanaf Padilla tot het Cape Town Commitment en Chris Wright zien we constanten van missie als taak van allen, individueel en als (kerk-)gemeenschap, de integratie van geloven en doen, en de integratie van handelen en verkondigen. En de verantwoordelijkheid die christenen hebben voor de schepping staat steeds prominenter op de missie-agenda.

Gezicht geven

Hoe zien we die punten terug in Nederland? Integral Mission lijkt hier een manier om de negatieve spiraal waarin veel kerken door leegloop en vergrijzing terechtgekomen zijn te doorbreken: met elkaar iets opzetten en uitvoeren voor een betere wereld en aanwezig zijn in de wijk; de kerk een gezicht geven naar de buitenwereld toe.
Concrete voorbeelden hiervan zijn de pioniersplekken van de Protestantse Kerk, stichting Present, kerken die meedoen met de Integral Mission Community van Tear, de buurtkerk in Overvecht, stichting Gave, Business as Mission[9], om er maar een paar te noemen. Pioniersplekken in de wijk beantwoorden aan de behoefte aan nieuwe vormen van kerk-zijn. De Integral Missiontrend speelt hier op in wanneer stadskerken zich inzetten voor hun buurt.
Kerk-wijkprojecten met activiteiten voor ouderen, de acties van de Protestantse Kerk om de regering te dwingen bed, bad en brood te verschaffen, ook aan uitgeprocedeerden, of de actie van christenen en niet-christenen om concreet iets te doen voor vluchtelingen gestrand in Griekenland (zie Reportage in dit nummer) zijn voorbeelden van hoe hieraan invulling wordt gegeven. Jongeren zoeken naar nieuwe vormen van kerk-zijn en missie en vinden mogelijkheden binnen Integral Mission om een project op te zetten en anderen, dichtbij en ver weg, te helpen. Integral Mission-initiatieven sluiten aan bij die tijdgeest.
Binnen Integral Mission is er ruimte om als christen met zorg voor de schepping aan de gang te gaan: voortkomend uit de angst en zorg voor de gevolgen van de opwarming van de aarde en de klimaatverandering, thema's die met name jongeren en jonge ouders aanspreken. Organisaties als Micha Nederland en Tear hebben ecologische rechtvaardigheid ingeweven in hun christelijke identiteit.

Aantrekkingskracht

We mogen concluderen dat in Nederland Integral Mission voor kerken en missieorganisaties een *hot topic* is. Maar wat is zo aantrekkelijk aan Integral Mission en waar dan zit de meerwaarde? Zouden de criteria (dienst aan de kerk, dienst aan de samenleving en zorg voor de schepping omwille van het evangelie) voor Integral Mission zoals aangedragen door Chris Wright een soort van meetlat kunnen zijn voor het *wat* en *hoe* van projecten?
Als we teruggaan naar twee projecten uit de introductie en verderop in dit nummer, wat

kunnen we dan samenvatten?
Over Stek Den Haag lezen we in het artikel van Stegeman dat evangelisatie geen onderdeel van de agenda is. Stek is zonder meer dienstbaar aan de samenleving. Voor wat betreft Wrights derde punt kan ik geen uitspraak doen op basis van het artikel van Stegeman.
Bij Buurtkerk Soesterkwartier (Oeds Blok) zien we expliciet het doel om samen, met vallen en opstaan, meer te leren van Gods liefde en in die zin dienst aan de kerk. Wrights tweede punt 'dienst aan de samenleving' zien we terug in hun verlangen sociale cohesie te stimuleren waar ieder waardevol is. Voor wat betreft zorg voor de schepping kan ik ook hier geen uitspraak doen.
Opvallend is het dat zowel Blok als Stegeman duidelijk maken dat Integral Mission iets met je doet. Blok heeft het over een 'tweede bekering' en Stegeman geeft aan dat hij anders tegen de kerk en de stad is aan gaan kijken.
Wel blijft het een vraag en uitdaging in hoeverre Integral Mission, wanneer zij als primair doel heeft een dienst te verlenen aan de samenleving, de integriteit van handelen en verkondigen kan behouden in de Nederlandse context.
We observeren dat er een aantrekkingskracht uit gaat van het model in Nederland: de oproep aan christenen om een levensstijl te hebben die geloofwaardig is en daaraan individueel en in gemeenschap vorm te geven in de buurt, in Nederland en in de wereld. En dit wordt niet gedaan alleen om het goed dat dit bewerkt in de kerk, samenleving of voor de schepping: het wordt gedaan omwille van en in navolging van Jezus.

The Integral Mission Wheel

Noten

[1] C. René Padilla, 'What is Integral Mission', pdf op www.dmr.org
[2] David C. Kirkpatrick, 'C. René Padilla and the Origins of Integral Mission in Post-War Latin America', in: *Journal of Ecclesiastical History,* Vol. 67, No 2, 2016, 351-371
[3] Kirkpatrick, 365
[4] Ibid., voetnoot 5, 368
[5] C. René Padilla, 'Integral Mission and its Historical Development', pdf op www.micahnetwork.org
[6] Emilio Antonio Núñez C. & William David Taylor (red.), *Crisis and Hope in Latin America … An Evangelical Perspective,* Pasadena, CA: William Carey Library, 1996, 414
[7] Vinay Samuel & Chris Sugden (red.), *The Church in Response to Human Need,* Oxford: Regnum, 1987
[8] Chris Wright, 'Integral Mission and the Great Commission. The Five Marks of Mission', pdf op www.loimission.net, 5-8
[9] Gea Gort, *BAM! Business as Mission. Een wake-up call voor werk, kerk en samenleving,* 2016

— Annemieke van den Berg is relatiemanager Kerk & Global missions bij MissieNederland en redactielid van *TussenRuimte.*

Niet door geweld

De kerk in Dolno Lukovo in Zuid-Bulgarije werd in 1806 binnen een week gebouwd. 's Nachts, in het geheim, aan de rand van het dorp. Het is een laag, onopvallend gebouw, dat nog het meest weg heeft van een stenen schuur. Degene die de kerk vanbinnen beschilderd heeft, heeft met veel leedvermaak een knielende Turk afgebeeld met afgehakte handen, de armen opgeheven tot Christus. Bulgarije werd in die tijd overheerst door de islamitische Ottomanen. Kerkbouw was slechts in zeer uitzonderlijke gevallen toegestaan.

Reizend door Bulgarije valt me op dat de meeste kerken niet eeuwenoud zijn, hoewel het land al heel vroeg voor een groot deel christelijk was. Vijfhonderd jaar Ottomaanse overheersing heeft duidelijke sporen nagelaten.
Eind negentiende eeuw kwamen de Bulgaren in opstand. Er zijn gruwelijke dingen gebeurd. In Batak, eveneens in Zuid-Bulgarije, werd het hele dorp van enkele duizenden mensen uitgemoord. De kerk waarin tweehonderd mensen hun toevlucht gezocht hadden, werd in brand gestoken en iedereen kwam om. Tot op de dag van vandaag is het een herdenkingsplek.
Nadat Bulgarije bevrijd was en een onafhankelijk land werd, verlieten veel Turken de regio. In de jaren tachtig van de twintigste eeuw was er opnieuw een grote uittocht, toen de communistische regering Turken wilde dwingen Bulgaarse namen aan te nemen. Nu is ongeveer tien procent van de bevolking Turks. Sommige dorpen zijn bijna volledig Turks, maar er zijn ook veel 'gemengde' plaatsen. Minaretten en kerktorens wisselen elkaar af.

Toch is er tweehonderd jaar na de bouw van de kerk in Dolno Lukovo iets bijzonders aan de hand: er zijn inderdaad Turken die hun handen opheffen naar Christus. Niet gedwongen, maar uit vreugde dat ze Hem hebben leren kennen. Soms is zending iets van de lange adem en vergt het zoveel tijd dat wij het resultaat niet meer meemaken. Het vergt ook opoffering en liefde voor de vijand. Dit zie ik bij protestanten in Bulgarije: een roeping om juist Turken te bereiken. Niet geweld, maar liefde overwint.

— Foka van de Beek is als theoloog en toerustingswerker door de GZB uitgezonden naar Burgas in Bulgarije, stad en provincie aan de Zwarte Zee.

‘Dít kerkasiel, in déze situatie’

In het Haagse buurt-en-kerkhuis Bethel werd van eind oktober 2018 tot eind januari 2019 een continue kerkdienst gehouden als vorm van kerkasiel voor het Armeense gezin Tamrazyan en om aandacht te vragen voor een falende uitvoering van de regeling kinderpardon voor vluchtelingen. Theo Hettema, voorzitter van de Protestantse Kerk Den Haag, vertelt wat hen bezielde om deze kerkdienst te houden. Oud-katholiek priester Erna Peijnenburg verhaalt hoe het voorgaan in de Bethel-dienst haar persoonlijk bezighield. Intrigerende ervaringen van Integral Mission, gepresenteerd als tweeluik.

Zeven wegen naar Bethel

Een kerkdienst houden, daarmee een veilige ruimte bieden voor een gezin én tijd scheppen zodat zij met opnieuw verzamelde bronnen hun verhaal kunnen doen bij de overheid. Dat werd ons gevraagd, eind oktober 2018. De situatie was urgent, want de Dienst Terugkeer en Vertrek van het ministerie van Justitie en Veiligheid had al aangekondigd dat hun volgende bezoek zou betekenen dat ze het gezin zouden oppakken en via detentiecentrum Zeist en Schiphol terugsturen naar Armenië. En daar zou het voor dit gezin niet veilig zijn.
Het is toch onvoorstelbaar dat een gezin bijna negen jaar in spanning zit omdat de overheid steeds procedures rekt en uiteindelijk nul op het rekest krijgt? Daar hadden we toch een regeling kinderpardon voor? Maar die regeling was de afgelopen jaren tot een lege huls geworden, op zo´n manier geïnterpreteerd dat het voor alle coalitiepartijen van de regering aanvaardbaar was. Maar mogen kinderen de dupe worden van een politieke agenda?

Pop-up oecumene zonder weerga

Tijdens het kerkasiel hebben we als Protestantse Kerk Den Haag druk gelobbyd om deze vragen bij regering en parlement neer te leggen. Maar ónze corebusiness was het houden van een kerkdienst. En dat is een van de elementen geweest die ertoe hebben geleid dat staatssecretaris Harbers besloot om eenmalig de situatie van ruim duizend kinderen en hun ouders opnieuw te beoordelen, met een andere interpretatie van het bestaande kinderpardon. De verwachting is dat dit voor negentig procent van de aanvragen positief

zal uitwerken. Zo heeft het gezin Tamrazyan inmiddels een verblijfsvergunning gekregen en vele anderen met hen.

Kinderen de dupe van politieke agenda?

Maar dat wisten we nog niet, toen we begonnen aan een kerkdienst die uiteindelijk meer dan drie maanden zou duren, 2306 uur lang, dag en nacht. Het was een logistieke nachtmerrie en tegelijkertijd een unieke ervaring van verbondenheid en van spontane ondersteuning. Voorgangers en kerkgangers uit allerlei kerkgenootschappen zijn over de drempel van Bethel geweest om een gedeelte van de kerkdienst in te vullen. Protestant, katholiek, uit evangelische gemeenten en migrantenkerken: een pop-up oecumene zonder weerga.

Zeven antwoorden

Wat maakte dat we deze dienst hebben gehouden? Op die vraag kan ik zeven antwoorden geven. Laat ik er wel bij zeggen dat deze antwoorden gelden voor *dít* kerkasiel in *déze* situatie. Want als het om mensenlevens gaat, is er maar heel weinig in algemene regels te vangen.

1. Het werd ons gevraagd. Ik denk aan Matteüs 7,9: 'Is er iemand onder jullie die zijn kind, als het om een brood vraagt, een steen zou geven?' Ons werd gevraagd om een kerkdienst te houden, en dus moesten we niet een petitie organiseren of een dialoogbijeenkomst opzetten. Dat zou dit gezin niet verder hebben gebracht.
2. We waren niet uniek. Er is in het verleden vaak kerkasiel geweest in Nederland. De Raad van Kerken weet van meer dan vijftigmaal vanaf de jaren tachtig. Maar nu was het voor het eerst dat de overheid niet zonder meer een religieus gebouw respecteerde en een feitelijke kerkdienst eiste. Dat kon men doen met een beroep op de Wet op het binnentreden van een ruimte, artikel

Mensen overal vandaan vulden een gedeelte van de kerkdienst in, zoals hier uit Zoetermeer.

12b, dat stelt dat de politie niet mag binnenvallen wanneer ergens een religieuze bijeenkomst is. Eigenlijk hielden we dus een kerkdienst, omdat de overheid erop aandrong …
3. Voor een gast haal je het mooiste tevoorschijn. Dat deden we door het houden van een kerkdienst. Tegelijkertijd deden we wat we altijd al deden. We hoefden onszelf niet te verloochenen.

'We deden wat we altijd al deden'

4. Had dat nou niet anders gekund? Aan iedereen die zei dat de wandelgangenpolitiek toch veel meer oplevert, konden we zeggen dat dit dossier al een jaar bij de verantwoordelijke politici en parlementariërs lag en dat dit niets had opgeleverd. De Raad van Kerken heeft in 1999 een rapport uitgebracht waarin het houden van kerkasiel wordt doordacht en waarin criteria worden gegeven wanneer een kerkasiel van toepassing is. Kerkasiel is echt een uiterste middel. Het is een brevet van onvermogen voor de Nederlandse politiek dat dit middel al zo vaak nodig is geweest.
5. We lieten ons met het kerkasiel niets opdringen. We hebben weloverwogen 'ja' gezegd, met onze eigen afwegingen: de veiligheid van het gezin was in het geding; via dit gezin konden we de grotere zaak van het kinderpardon aan de orde stellen; het paste bij de missie van onze kerk om vanuit ons geloof present te zijn bij noden in de maatschappij; en we konden het betrouwbaar organiseren, vanuit onze uitvoeringsorganisatie Stad en Kerk (STEK) en met hulp van allerlei kerkelijke gemeenten en personen uit het hele land en zelfs uit het buitenland.
6. De kerkdienst van het kerkasiel diende een constructief doel: het aangaan van een gesprek met de overheid. Het was geen kwestie van een strijd voeren tegen het gezag. Zowel Matteüs 25:35 als Romeinen 13:1 hebben we altijd volmondig kunnen beamen: we eerden de overheid door haar te herinneren aan de zorgplicht die ze heeft. De kerkdienst was geen kwestie van doorgaan tot we gewonnen zouden hebben. We gingen door tot de dienst voor het voeren van het politieke gesprek niet meer nodig was.
7. We hielden de kerkdienst niet om ons geweten te sussen. Want ook op andere manieren zijn we als kerk betrokken bij het ondersteunen van vluchtelingen. Met de Haagse Protestantse Kerk hebben we een opvangtehuis voor vluchtelingen en een Wereldhuis, waarin we vluchtelingen helpen. We konden deze kerkdienst naar eer en geweten houden, als uitvloeisel van ons handelen. In die zin was de dienst echt een voorbeeld van 'integral mission'. Als er overigens een missionaire kant aan de kerkdienst zat, dan was dat een onbedoeld neveneffect. Veel mensen hebben kennis kunnen maken met de kerk zoals ze zich die nooit hadden voorgesteld. En voor sommigen heeft dat ook (hernieuwde) betrokkenheid bij de kerk opgeleverd. Maar daar was het ons niet om te doen.

De kerkdienst in de Bethel heeft me bepaald bij de waarde en de kracht die er van een kerkdienst kan uitgaan. Ik wens alle kerkdiensten de intensiteit toe en de wonderbaarlijke ervaringen van de continue kerkdienst van Bethel.

Theo Hettema is theoloog en beleidsmedewerker bij het Protestants Landelijk Dienstencentrum, docent aan het Seminarium van de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten en supervisor/coach. Hij was als voorzitter van de Algemene Kerkenraad van de Protestantse Kerk Den Haag betrokken bij het kerkasiel in buurt- en kerkhuis Bethel.

Op de draagkracht van hun vleugels

‘Mijn dochter heeft als voorganger meegedaan aan het kerkasiel in Den Haag. Je hebt er vast wel van gehoord. Het was een bijzondere ervaring voor haar!’ Zo hoorde ik voor het eerst iets over het kerkasiel, waar ik op dat moment nog niets van had meegekregen en ik probeerde dat maar even zo min mogelijk te laten merken.
De dochter in kwestie was een jonge bijna afgestudeerde predikante. Ik had haar wel eens ontmoet, en de volgende keer dat dat gebeurde vroeg ik haar naar haar ervaring met het kerkasiel in Den Haag. Ze vertelde er enthousiast over en voegde eraan toe: ‘Je kunt gerust ook eens meedoen, hoor. Het betekent echt niet dat je dan een politiek statement maakt over vluchtelingen en asielzoekers.’ Niet? Ik vroeg het me af.
Het voelde aanvankelijk vooral als een vraag waar ik niet zo op zat te wachten. Moet ik me ook nog hier mee bezighouden, en dan nog wel in Den Haag, niet naast de deur? Moet ik me als priester wel openlijk mengen in wat misschien toch al snel een politieke discussie over asielzoekers is?

Uitdagend avontuur

Ondertussen gaan andere collega’s me voor. Ook een paar uit mijn eigen kerk, de Oud-Katholieke Kerk van Nederland. Op onze landelijke synode proberen ze mij en andere collega’s er ook warm voor te maken. Uiteindelijk stel ik aan collega Peter-Ben Smit voor om dan samen te gaan. Hij stemt met mijn voorstel in.
Goed, we gaan dus meedoen. Dan graag ook midden in de nacht en niet maar één uurtje. We laten ons inroosteren op een zeer vroege decembermorgen van vier tot zeven uur en houden ons bezig met wat we als een leuke theologische en pastorale uitdaging zien: hoe maak je liturgie als onderdeel van zo’n groot doorgaand geheel, hoe maak je liturgie als die ook nog eens het rare doel heeft om vooral tijd te vullen? In combinatie met het nachtelijk tijdstip

In de Bethelkapel Den Haag, in het midden de kinderen Tamrazyan.

ervaar ik het stiekem als een leuk en uitdagend avontuur.
Dat is natuurlijk een beetje in tegenspraak van hoe het inmiddels gaat in de Bethelkerk met de familie Tamrazyan en de mensen die het kerkasiel rondom hen hebben opgezet en gaande houden. Want in december is de dienst al een paar maanden bezig, en trekt, naast alle positieve energie die de betrokkenheid van velen oplevert, natuurlijk ook een zware wissel op hen die van nabij betrokken zijn.

En tot op dit moment weet ik het antwoord niet

Een goede afloop van het geheel lijkt bovendien steeds twijfelachtiger te worden. Kritische stemmen worden sterker: wat doe je dit gezin aan door ze maar steeds hoop te blijven geven?
Een paar dagen na ons bezoek en twee dagen vóór Kerst zegt staatssecretaris Mark Harbers nogmaals dat hij geen gebruik zal maken van zijn discretionaire bevoegdheid en dat hij vasthoudt aan het oordeel van de Raad van State dat het gezin Tamrazyan geen recht heeft op een verblijfsstatus.
Ik vraag me af of ze doorgaan daar in Den Haag. En dat doen ze, met Kerstmis en het nieuwe jaar in. Tegen de klippen op. Ik heb diepe bewondering voor hun inzet, doorzettingsvermogen en draagkracht.

Het bleek veel meer

Wat in december nog bijna ondenkbaar leek, wordt eind januari waarheid: Er komt een akkoord over het kinderpardon, waardoor ook het gezin Tamrazyan mag blijven. De doorgaande dienst van het kerkasiel kan stoppen. ‘Het blijft nauwelijks te bevatten dat het straks voorbij is en ook nog met dit resultaat’, zegt predikant en manager bij Stek Derk Stegeman in een reactie.
Zo zijn Peter-Ben Smit en ik uiteindelijk een zeer klein onderdeel geweest van een uitein-

delijk succesvolle actie. Wat ik hierboven omschreef als het vullen van tijd met liturgie, bleek ter plaatse veel meer het gaande houden van de lofzang te zijn, in verbondenheid met bijna letterlijk ontelbare voorgangers en andere aanwezige gelovigen. En dat alles rondom een concreet gezin (dat wij daar ter plekke – vanwege het nachtelijke uur – niet hebben ontmoet), maar ook voor de vele anderen die in ons land in vergelijkbare omstandigheden verkeerden.
Het was het initiatief van een groep christenen in Den Haag dat we met velen hebben ondersteund zonder er zelf eindverantwoordelijkheid voor te dragen. Ik heb het beleefd als vliegen met andermans vleugels. Zij namen het initiatief, het risico en de last. De vraag of ik hetzelfde in mijn eigen parochie ook zou doen in zo’n situatie, kon ik volledig onbeantwoord laten. En tot op dit moment weet ik het antwoord niet. Dat weet je pas als je ervoor komt te staan, en dat doe je nooit alleen.

Spannende zaak

Maakt de kerk met zoiets een politiek statement? Het lijkt me onontkoombaar. Al is dat statement niet het formuleren van een volledige visie op en beleid omtrent de omgang met vluchtelingen, het is wel degelijk een protest tegen een bepaalde manier van handelen. In een samenleving waarin volgens velen de scheiding van kerk en staat betekent dat zij zich niet met elkaar mogen bemoeien, is dat een spannende zaak.
Maar dat een kerk evengoed de opdracht heeft in verzet te komen als de staat zich in een richting beweegt die niet met het christelijk geweten te rijmen valt, laat de geschiedenis van de ‘Bekennende Kirche’ in Duitsland wel zien, net als de naoorlogse kritiek op de kerk waar zij bleef zwijgen.
Er waren ook mensen die beweerden dat de kerk nu, met haar concrete inzet voor dit kerkasiel, eindelijk weer zin heeft. Dat gaat me veel te ver. Kerk-zijn heeft – als het goed is – effect op je leven en de kerk kan als organisatie van zich laten horen als dat nodig is, maar ze valt daar niet mee samen. En kerkasiel als middel om het bestaansrecht van kerk te bewijzen is al helemaal een omkering van waar het om ging bij het kerkasiel: namelijk om mensen in de knel en níet om de kerk.
Ik ben blij dat ze het aangedurfd hebben in Den Haag, mijn broeders en zusters in Christus. Ik vloog maar heel even mee, gedragen op de kracht van hun vleugels.

— Erna Peijnenburg is priester in de Oud-Katholieke Kerk van Nederland, pastoor van de parochie Alkmaar en rector van de Statie Mijdrecht.

‘Sluit je niet op’

Bezieling en inspiratie bij Stek Den Haag

Het schrijven van dit ‘portret’ voelt aan als een *dialogue intérieure*. Want hoewel ik me in mijn werk als manager en directeur bij Stek in Den Haag en het Straatpastoraat volop theoloog voel en hoewel ik me vanuit mijn geloof sterk geïnspireerd voel, vind ik het nooit makkelijk om drijfveren en visie op geloof en leven zomaar eventjes uit de doeken te doen. Er is geen vaste formule, waar ik zo op terug kan vallen. Dat heeft deels te maken met de positie van mijn werk: op de grens van stad en kerk.

Beschermen en versterken

Mijn werk bevindt zich in verschillende opzichten op de grens van werelden, op de grens van taalvelden. Bij de organisatie Stek – Stad en kerk in Den Haag voelen we wat dat betreft steeds de noodzaak tot vertaling en hertaling van christelijke, kerkelijke taal. Zo is Stek volgens haar statuten een diaconaal-missionaire organisatie, maar in de dagelijkse praktijk vermijden we die woorden, omdat niemand ze meer begrijpt of omdat ze zo verkeerd begrepen worden.
Toen de Protestantse Kerk jaren geleden het woord ‘missionair’ aan de statuten van Stek toevoegde, stond al snel een bezorgd Oranjefonds op de stoep dat op dat moment werk van Stek mede financierde. Dit ‘koninklijk fonds’ koestert zijn neutrale identiteit en wilde onder geen beding met ‘zieltjes winnen’ worden geassocieerd. Gelukkig biedt de missie van Stek een uitstekende vertaling van de termen diaconaal en missionair:

‘Stek wil mensen stimuleren om zich met elkaar te verbinden en elkaar te beschermen, elkaar te versterken en te bezielen.’

Stek wil dus niet zozeer zieltjes winnen, als wel mensen bezielen. Toch zeg ik soms dat we bij Stek wel degelijk proberen zieltjes te winnen, omdat ik taal niet altijd wil prijs geven aan eenzijdige betekenisgeving. Dan zeg ik dat een ziel gewonnen is wanneer een mens waardigheid hervindt en weer rechtop kan lopen.

Met geoefende aandacht en toegewijde ontferming

We werken veel met kwetsbare mensen, mensen in armoede, mensen zonder huis of

Kerstavond 2018 in de Bethelkapel van Stek Den Haag rondom het kerkasiel.

zonder papieren, jonge mensen in achterstandssituaties. Missionair kan onmogelijk betekenen dat je dan een boodschap voor deze mensen hebt (de Goede wel te verstaan). We doen ons best om met geoefende aandacht en toegewijde ontferming getuige te zijn van wat er in de levens van deze mensen gebeurt en daar willen we dan dus wel degelijk 'boodschap aan hebben'.

'Klapbiechtstoel'

Na ruim tien jaar werken bij Stek ben ik anders tegen de stad en anders tegen de kerk gaan aankijken. Om te beginnen ben ik de stad meer als een 'liturgische ruimte' gaan zien.
Misschien begon dit wel bij de biechtstoel die Dinand Vallentgoed ontwierp. Het was een bijzonder exemplaar: de constructie leek op die van een goedkoop vissersstoeltje en het materiaal was daar ook naar: een licht aluminium buizenframe en een nylonachtig doek in vrolijk paars. Daar kwam bij dat deze 'klapbiechtstoel' helemaal open was — iedereen kon je zien als je erin zat, maar je zag niet de ander die er in zat. En de stoel stond buiten op het plein.
Doordat de ontwerper van de klapbiechtstoel als vormgever betrokken was bij onze Nacht van de Hoop, kwam ik in aanraking met zijn werk en zijn klapbiechtstoel fascineerde me. Ik vroeg me af: als je zo'n stoel op het Plein neerzet, wordt het Plein dan 'heilige ruimte'?
Los van de vraag of zo'n mobiele *light* biechtstoel in een behoefte zou voorzien (ik ben daarvan overtuigd), zijn er vele manieren om de ruimte in onze steden liturgisch te markeren en zo op een bepaalde manier te heiligen. Het gebed is er een van.

> 'Ieder die bidt', schreef de Joodse filosoof Heschel, 'is een priester in de grootste van alle tempels. Die tempel is de hele wereld. Een waarachtig gebed reinigt de tempel, een onzuiver gebed bezoedelt hem. Met een waarachtig gebed kunnen we 'werelden bouwen', met een onzuiver gebed 'werelden vernietigen'.'[1]

Als de wereld onze tempel is, laat de stad dan onze kathedraal zijn, dacht ik toen ik

Luisteren naar Jeremia: 'Trek je niet terug, maar leef in de stad.'

deze woorden van Heschel las. En als de stad onze kathedraal is, laat ons werk dan een kleine, smaakmakende kapel zijn in die grote kathedraal. Een kapel waar de meest weerloze en kwetsbare mensen van onze samenleving aan het licht kunnen komen en zich gezien en geborgen kunnen weten.

Vrede voor de stad

Sinds mijn bevestiging als predikant voor stad en kerk is er een tekst, die mij blijvend vergezelt en inspireert: de brief van Jeremia aan de ballingen in Babel (Jeremia 29).

> *'Zoek de vrede voor de stad [...], want in haar vrede zal jullie vrede gelegen zijn.'*

Ik probeer die brief te verstaan als was ze aan ons gericht. Want onze Haagse kerken verliezen in rap tempo hun plaats en betekenis in de samenleving en ik ben niet de eerste die het proces van kerkelijke krimp vergelijkt met een soort ballingschap. *'Sluit je niet op in eigen klein bestaan'* — dit lied van Kathy Galloway[2] biedt een prachtige toepassing van wat Jeremia de ballingen in Babel op het hart bindt. Trek je niet terug op de eigen identiteit, maar leef in de stad. Geniet ook van wat zij je geven kan. Toon solidariteit. Meng je erin zoals het zout zich mengt door het deeg. Breng smaak aan, laat je licht schijnen. Focus niet op zelfhandhaving, vertrouw niet op de bundeling van eigen krachten, maar zoek partners en ga bondgenootschappen aan. Wees moedig, toon lef als het moet — en dat moet soms. Inderdaad beleef ik het zo, dat we op die manier ons werk gestalte geven in Den Haag en dat we dat doen met het oog op de vrede voor de stad.

Het tweede advies van Jeremia luidt dat we het gebed levend moeten houden, de relatie met God levend moeten houden. In het gebed zoeken wij God met hart en ziel. En als wij naar God vragen en zoeken, dan moeten we dat niet doen met de ogen strak gericht op de hemel en het hemelse Jeruzalem. Dan vernauwt onze blik en worden we een sektarisch clubje dat zich opsluit in het eigen klein bestaan. In het gebed vragen we naar

God met de blik op het aardse Babel, met de blik op ons eigen Den Haag. Want in haar vrede zal ook onze vrede gelegen zijn.

Innerlijke ruimte

In 2013 besloten we om in het kantoor van Stek een ruimte leeg te maken en die als kapel in te richten. Die keuze bleek allereerst een economische: hoeveel geld lopen we mis, door deze ruimte aan de verhuur te onttrekken? Deze keuze bleek vervolgens logistieke implicaties te hebben: als alle vergaderruimten bezet zijn, waarom kunnen we dan niet even in de kapel vergaderen? Intussen heeft de kapel zich ontwikkeld als een ‘innerlijke ruimte’ in onze organisatie. Ook als we er niet zijn om te bidden, heeft deze innerlijke ruimte een bepaalde werkzaamheid: her-innert ons aan het belang van het gebed. Zou onze kapel niet een goede metafoor kunnen zijn voor de ziel van de organisatie of zelfs voor de ziel van een mens? Wie zichzelf ont-ledigt, wie in de ziel ruimte leeg maakt en leeg houdt (*vacare*), kan zich openstellen voor het radicaal andere van een naaste, van God.

1 Sluit je niet op in je eigen klein bestaan,
beschutte plek, ver van de storm vandaan,
waar jij je aan je tuin wijdt, aan je ziel,
met wie je lief zijn leeft in harmonie.

2. Je tuin wordt zoveel mooier als je merkt
dat anderen genieten van die plek,
wiedt ook de wereldtuin van giftig kruid,
van oorlog en gebrek, maak haar tot thuis.

3. Zoek je je ziel, ga tastend dan de weg
die je alleen niet goed ten einde brengt,
ontvankelijk voor nood, gebrek en pijn
van anderen zal die te vinden zijn.

4. Zoek je met wie je lief zijn vrede en rust,
voor kinderen een jeugd vol levenslust,
ga dan de wereld in, stil het verdriet
van die verloren zijn in hun verlies.

5. Sluit je niet op in eigen klein bestaan,
je vindt ook trouw en warmte buitenshuis,
al sta je naakt in levens razernij,
dans in de storm en ga het leven aan.

Lied van Kathy Galloway

Het gebed is het brandpunt van ons werk

Bij Stek is het gebed een innerlijk brandpunt van ons werk. Het bevindt zich aan de binnenzijde, voor velen niet zichtbaar en dat is niet erg. De buitenkant, de zichtbaarheid van ons werk zal moeten bestaan uit het ‘doen van gerechtigheid onder de mensen’. De formulering ontleen ik aan een brief, die de Duitse theoloog Dietrich Bonhoeffer schreef aan zijn petekind ter gelegenheid van diens doop.
Het is mei 1944 en Bonhoeffer zit gevangen vanwege zijn betrokkenheid bij een mislukte aanslag op Hitler; in het voorjaar van 1945 zal hij worden terechtgesteld. Zijn teleurstelling over de kerk is groot. Hij verwijt haar dat ze vooral met haar zelfhandhaving bezig is geweest: alsof ze doel in zichzelf zou zijn. Hij geeft aan niet meer te weten

Stek Den Haag: 'Werken aan een kerk die ruimte weet te maken voor anderen.'

hoe de kerk het verzoenende en verlossende woord zou moeten spreken.

> 'Daarom moeten de oude woorden krachteloos worden en ten slotte verstommen. En christen-zijn kan heden ten dage slechts in twee dingen bestaan: in bidden en in het doen van gerechtigheid onder de mensen. Alle denken en spreken en organiseren wat de dingen van het christendom aangaat moet uit zulk bidden en doen opnieuw geboren worden.'[3]

Nu de kerk in rap tempo haar plek in de samenleving verliest, vind ik steeds meer aanknopingspunten bij deze woorden van Bonhoeffer. Zouden we het werk Stek mogen zien als een gestalte van een kerk die van zichzelf afziet, zichzelf ontledigt? Bonhoeffer pleitte steeds meer voor een kerk die voor zichzelf geen ruimte vraagt, maar ruimte weet te maken voor anderen. De kerk kan alleen werkelijk kerk zijn als ze zich binnenstebuiten keert en metterdaad 'kerk-voor-anderen' is. Tegelijkertijd – zo benadrukt Bonhoeffer – heeft de kerk een geheim dat zij zorgvuldig dient te bewaren. Zonder dat geheim zou de kerk het niet volhouden en oplossen in de wereld. Het gebed maakt van dat geheim de kern uit.

Noten

[1] Abraham Joshua Heschel, *In het licht van zijn Aangezicht. De betekenis van het gebed in de Joodse gedachtenwereld,* Utrecht, [z.j.], 70.

[2] Zie: Kathy Galloway, 'Do not retreat' ['Sluit je niet op'], in: Nederlandse Ionagroep, *Opstaan. Meer liederen uit Iona, Glasgow en de rest van de wereld,* Kampen, 2008.

[3] Dietrich Bonhoeffer, *Verzet en overgave. Brieven en aantekeningen uit de gevangenschap,* Amsterdam, 1956 [vertaling van *Widerstand und Ergebung*], 148.

— Derk Stegeman is predikant en afdelingsmanager bij Stek – Stad en Kerk in Den Haag.

De geest is uit de fles

We leven in een uniek tijdsgewricht, 'een teken des tijds', dat maakt dat een radicale ommekeer vereist is. De kritische vragen die in Latijns-Amerika opkomen met betrekking tot Integral Mission, komen voort uit een sterk onderbuikgevoel van verontwaardiging over wat er aan de hand is met de evangelicale kerk op het continent.

Het concept van Integral Mission heeft de laatste jaren veel discussie losgemaakt in Latijns-Amerika. De debatten kwamen op in een aantal protestantse en evangelicale netwerken en organisaties die vanouds referenten zijn voor deze theologische zienswijze. Integral Mission veroorzaakte indertijd een scheiding binnen het Latijns-Amerikaanse protestantse en evangelicale veld, met name ten opzichte van de Noord-Amerikaanse erfenis en theologische visie met betrekking tot sociaal-politieke en missiologische thema's.

Wat de discussie weer heeft doen oplaaien is de grote diversiteit van toe-eigeningen die deze missiologische categorie heeft uitgelokt en toegelaten. Aan de ene kant bevragen veel van haar aanhangers de praktijken van evangelicale christenen, die in naam van Integral Mission activisme en discoursen ontwikkelen die voor de kerk gevoelige thema's aansnijden. Aan de andere kant beschouwen velen Integral Mission als zeer beperkt in haar theologische reikwijdte, in het bijzonder als het eropaan komt zich te verhouden tot hedendaagse problemen. 'De geest is uit de fles', zoals men wel zegt. En welkom is het, het werd tijd!

Conservatieve ommezwaai

Wat is de aanleiding om dit thema aan te snijden? Helder en direct: Integral Mission is verworden tot uitdrager van juist datgene wat het in beginsel bevroeg. Integral Mission wordt nu gebruikt als uitgangspunt voor een verzameling discoursen, praktijken en activisme die weinig van doen hebben met de radicaliteit die het begrijpen van de relevantie van de heelheid van de mens, beschouwd door de lens van het evangelie, veronderstelt. En die van daaruit de uitdagingen van de context en het verdedigen van het leven en de mensenrechten in de samenleving serieus neemt.

Integral Mission is ontstaan als een roep om revolutie binnen het evangelicale veld. Degenen die aan de wieg ervan stonden werden er indertijd van beticht communisten, marxisten, liberalen te zijn: titulatuur die een flink deel van de evangelicale kerkgemeenschap met plezier toebedeelt aan diegenen die kritisch denken.

Maar vandaag de dag lokt het spreken over Integral Mission niet langer dergelijke reacties uit. Over het algemeen gebeurt het omgekeerde: de aanhangers van Integral Mission zijn in veel gevallen conservatieven die graag doorgaan voor progressief, of diegenen die gebruikmaken van een discours dat het mogelijk maakt een politieke dimensie uit te drukken vanuit een conservatieve visie.

Twee aspecten

De grote vraag is: hoe kan het dat Integral Mission, een kritisch en radicaal concept in het evangelicale spectrum, tegenwoordig probleemloos overgenomen is juist door degenen die er aanvankelijk in bekritiseerd werden?

- Ten eerste, we kunnen de geschiedenis niet vergeten: Integral Mission had als oorspronkelijk doel een alternatieve, evangelicale (protestantse) stem te zijn, die niet in de extremen van de bevrijdingstheologie en de oecumenische beweging van die tijd wilde vervallen. Een eigen stem vormen ten aanzien van bepaalde ecclesiologische opvattingen heeft niks verkeerds, maar de manier waarop er afstand werd genomen van alles wat als 'vrijzinnig', 'marxistisch', of politiek 'extreem' werd gezien, gaf een onvoorzien resultaat. De terughoudendheid en de ambiguïteit waarmee bepaalde thema's zogenaamd 'evenwichtiger en 'meer evangelicaal' werden aangesneden, had tot gevolg dat de noodzakelijke stellingen niet betrokken werden. En dat gaf tegenstelde krachten de mogelijkheid tot overname.
- Ten tweede hield Integral Mission enkele epistemologische elementen van de traditionele en conservatieve evangelicale theologie, waarvan ze rekenschap aflegde, in stand. Hier kunnen bijvoorbeeld de weinig kritische exegetische en hermeneutische methode genoemd worden. Het is een methode die niet openlijk en bewust de ideologische en politieke processen in het doen van theologie verdisconteert – of die

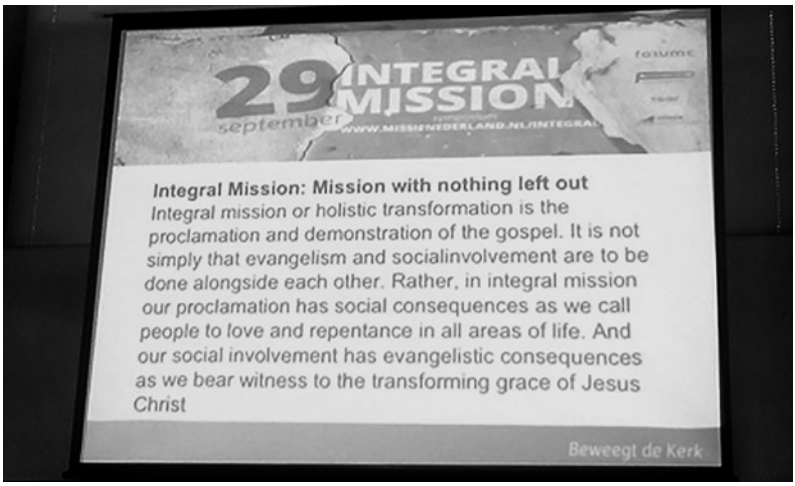

> zelfs niet erkent. En dat samen met een ecclesiologie die het sociaal-politieke engagement zou moeten annexeren, zonder noodzakelijkerwijs de meest fundamentele aspecten van het kerkzijn te willen transformeren.

Daarom ben ik het eens met theoloog Harold Segura: Integral Mission bevorderde uiteindelijk een sociopolitiek engagement dat neer kwam op assistentialisme, en niet op een radicale transformatie in ecclesiologische zin. Daar moet bij gezegd worden dat geen van de grondleggers van Integral Mission dit predikte, maar het gebrek aan verdieping in de theologische en ecclesiologische radicaliteit van hun voorstellen gaf hier ruimte aan. Daardoor was het mogelijk dat verschillende conservatieve theologieën en ecclesiologieën in Integral Mission een optimale methodologie vonden voor hun ideologische pretenties, zonder dat ze ook maar een tittel of jota hoefden te veranderen in haar theologische vooronderstellingen. Frequent is mij dan ook ter ore gekomen: 'We deden al aan integrale missie zonder dat we het wisten.' En dat kan terecht zijn. Maar: 'Alles is niets', oftewel: het gebrek aan helderheid en specificiteit van Integral Mission liet in veel gevallen de oorspronkelijke geest van de zienswijze verloren gegaan.

Zwevende aanduiding

Zoals elk missiologisch framework kan en mag Integral Mission nooit pretenderen dat het een homogeen geheel is met vastgelegde uitkomsten en uitspraken. Het is meer een zwevende aanduiding, een kader dat al naar gelang contexten, bedoelingen en interesses opnieuw wordt toegeëigend. In die zin is Integral Mission dus ook een aanduiding waarvan de elementen aangepast worden al naar gelang de context of het gemak.
We kunnen verschillende typen clusters onderscheiden. Aan de ene kant komen we conservatieve discoursen tegen die Integral Mission gebruiken als een theologische filter om hun gang naar het publieke domein te rechtvaardigen. Zo dient het hen als een geweldige manier om zich zichtbaar te maken, echter zonder ook maar een grammetje te veranderen aan hun theologische of sociopolitieke stellingnames.
Aan de andere kant bestaat er een grote massa aan kerken en discoursen die moeilijk onder één noemer of parameter zijn te vatten. Dit zijn de evangelicalen die het conservatisme bevragen. Zij spreken ook over de noodzaak van een sociaal engagement, maar wagen zich niet aan stekelige onderwerpen, om bestaande gevoeligheden te vermijden of om niet in conflict te komen met de bredere instituten en kerkgenootschappen.
En dan komen we ten slotte ook nog een minderheid van personen en gemeenschappen tegen die uitdrukking geven aan Integral Mission langs verschillende wegen (theologisch en politiek), en die een kritischer perspectief verdedigen, samen met andere evangelicale stemmen of groepen van diverse politieke kleur.

Wiebelig bouwwerk

Welnu, wat zeggen we als we spreken over een 'theologisch paradigma'? En ook: 'Is Integral Mission echt een theologisch *framework* met een eigen en voldoende ontwikkelde methodologie?' Gustavo Guttierez argumen-

teerde bijvoorbeeld altijd dat de singulariteit van de bevrijdingstheologie erin bestond dat het een nieuwe theologische methode voorstelde, en niet zozeer een specifiek type discours. Ik denk dat we dit zouden kunnen toepassen op alle theologische voorstellen die een paradigmaverschuiving vertegenwoordigen in het christelijk denken. Kunnen we hetzelfde zeggen over integral mission? Ik meen van niet. En dit zien we terug in het gebrek aan methodologische en epistemologische verwerkingen van dit voorstel. De schaarse materialen die ik ken in deze trant zijn eerder pogingen om invulling te geven aan bepaalde vermoedens van Integral Mission die gebruik maken van andere theologische *frameworks*. Oftewel, er is geen eigen oorspronkelijk en origineel concept.

Mijn observatie komt niet voort uit een drang naar academische correctheid. Vaststellen dat het Integral Mission ontbreekt aan een stevigere methodologie of theologische stellage, is ons rekenschap geven van de ambiguïteit die ik hier signaleer. Met andere woorden, het gebrek aan ontwikkeling van een theologisch concept, ook sociaal-politiek, maakte het bouwwerk verschrikkelijk wiebelig.

Lastige vragen

Resumerend gesproken vertegenwoordigt Integral Mission dus eerder een missiologische en pastorale aanpak, die nooit echt heeft gepretendeerd zich te begeven op het terrein van een veelomvattend theologische zienswijze. Daar ligt de waarde ervan, maar het is ook de achilleshiel. En dat zwaktepunt hangt weer af van wat we verwachten van Integral Mission. Met andere woorden: verwachten we misschien te veel van deze aanpak? Gaat het niet te ver om het te beschouwen als een paradigma?

Ja, ik weet het, men zal tegenwerpen: 'Maar Integral Mission is een project dat al decennialang ontwikkeld wordt en in veel kringen erkend is.' Mijn antwoord hierop is: 'Betekent dit dat het behandeld moet worden als een theologisch paradigma met alles wat daarbij hoort?' En vooral: 'Laat dat zien dat het een intrinsiek kritisch project is?' Niet noodzakelijkerwijs.

Om te beginnen is het niet zo dat de factor tijd evenredig is aan een noodzakelijk niveau van verdieping. Ik waag zelfs te zeggen dat we in de lijst van publicaties van de laatste twintig jaar eigenlijk geen verrassing tegenkomen. De argumentaties zijn min of meer homogeen en ontwikkelen zich nauwelijks. En, een zekere theorie van achterdocht toepassend: Wat zegt het ons dat een aanpak een zodanig niveau van acceptatie bereikt, in zulke verschillende werelden en zelfs onder groepen met tegenovergestelde stellingnames? Is dat een waarde op zich geworden, of toont het een dusdanige instabiliteit dat het willekeurig kan worden gebruikt voor totaal tegengestelde posities, waardoor het vervolgens faalt in de oorspronkelijke bedoeling?

Vergeef mij mijn harde woorden, maar is dit niet een bewijs van de grote inconsistentie van Integral Mission als paradigma? Dit is de vraag die ik me stel, niet alleen naar aanleiding van Integral Mission, maar ook met betrekking tot andere discoursen die zich kritisch noemen, maar die uiteindelijk enorm kneedbaar en zelfs functioneel blijken te zijn. Wat is het specifieke ervan? Zouden we niet kunnen zeggen dat singula-

riteit ook zit in het innemen van een – politieke – positie van anders-zijn, van heterodoxie en het bevragen van de hegemonie? Opnieuw, ik geloof dat Integral Mission zo geboren is, maar de oorspronkelijke ambivalentie bleek uiteindelijk functioneel te kunnen worden ingezet.
Datgene wat de diverse groepen bindt die zich verwant voelen met Integral Mission, is niet noodzakelijkerwijs hun trouw aan het oorspronkelijke concept, maar een samenspel van historische en ecclesiologische elementen, die geen theologische eenvormigheid vertegenwoordigen. Met andere woorden, Integral Mission verhoudt zich tot verschillende sectoren, maar deze sectoren identificeren zich niet noodzakelijkerwijs volledig met Integral Mission als hun enige kader. Hun theologische meningen zijn veel breder en diverser dan Integral Mission.
Sta mij ten slotte toe een paar nog lastiger vragen te stellen:

- Waarom wordt er zoveel moeite gedaan om een exclusief verband te leggen tussen Integral Mission en bepaalde posities binnen het evangelicale veld?
- Heeft Integral Mission het recht de status van theologisch paradigma te claimen – met alle gevolgen die daarbij horen met betrekking tot specificiteit – of vertegenwoordigt zij eerder een geheel van ingevingen en positioneringen die uitgaan van een niet afgeronde kritiek, maar die zijn blijven steken in een homogeniserend discours dat bijna immuun is voor bepaalde noodzakelijke innovaties?

Wakker schudden

Tot slot, ik identificeer mij als een kind van Integral Mission, en voor mij had het een bepaalde functie: mij wakker schudden. Nu, nu ik klaarwakker ben, moet ik erkennen dat dit concept me niet de noodzakelijke tools heeft gegeven om verder vooruit te komen en andere vragen die onderweg op mij afkwamen te beantwoorden. Daarvoor zat er niets anders op dan mijn pad te vervolgen met andere discoursen, ervaringen en praktijken. Betekent dit dat Integral Mission geen waarde heeft? Absoluut niet. Maar alles overziend, geloof ik dat we Integral Mission niet een status moeten geven die zij niet heeft, omdat dat kan ontaarden in negatieve resultaten, zoals de genoemde die we juist aan de kaak hebben gesteld.
We beschouwen onszelf als de dankbare erfgenamen van een concept dat zijn plek had en heeft. Maar laten we niet in de fout vervallen grenzen te trekken die niet bestaan, en die vervolgens ook nog eens als onoverbrugbaar te beschouwen.

Vertaling uit het Spaans: Nienke Pruiksma. Met dank aan Nicolás Panotto voor toestemming van publicatie (zie voor de originele Spaanse tekst nicolaspanotto.wordpress.com/2016/10/31) en het herschrijven van gedeelten voor Nederlands publiek; en aan Arianne van Andel voor het nakijken van de vertaling.

— Nicolás Panotto is Argentijns theoloog en directeur van GEMRIP, de Multidisciplinaire Studiegroep over Religie en Sociaal Engagement, en lid van de bestuursraad van de Latijns-Amerikaanse Theologische Broederschap (FTL).

INTEGRAL MISSION...

Drie voorbeelden van Integral Mission in de praktijk: een impressie van de aanpak van Stichting Present in Hilversum, een samengestelde internet-kerkdienst van 222 Ministries waar vanuit huiskamers wereldwijd op afgestemd kan worden, een persoonlijke ontboezeming hoe herstel van onze werkelijkheid je eigen leven kan raken.

Present in Hilversum

Op een zaterdagochtend zitten twee ouders op een stoel in hun woonkamer. Ze hebben een pittig jaar achter de rug. Ze kampen met financiële problemen, de kinderen hebben psychische problemen en de ouders zijn in hun huishouden het overzicht kwijt. Op de bank tegenover hen zit een groep vrijwilligers.
Waar je ook kijkt, overal in het huis staan spullen. Ook de tuin is vrijwel onbegaanbaar. Je zou niet weten waar je moet beginnen met opruimen. Maar de groep vrijwilligers is enthousiast en gaat vol goede moed aan de slag. De groep kent elkaar van de kerk, ze vormen samen een gespreksgroep. Ze willen zich graag voor anderen inzetten en hebben zich aangemeld bij Present.

Vrijwilligers van Stichting Present Hilversum aan de slag.

Verbinding leggen

Stichting Present Hilversum is een van de vele lokale Present-stichtingen die Nederland telt. Present slaat een brug tussen mensen die willen helpen en de mensen die hulp nodig hebben. Door lokaal aanbodgerichte vrijwilligersprojecten te organiseren wil de christelijke stichting de beweging van omzien naar elkaar versterken.
Present werkt vanuit het principe om eerst te kijken wat de talenten, wensen en mogelijk-

heden zijn van vrijwilligers die zich aanmelden. Als dat in kaart is gebracht, zoekt Present een hulpvraag die goed bij de groep aansluit en leggen zij de verbinding.
Dit alles gebeurt in goede samenwerking met de plaatselijke maatschappelijke organisaties, die begeleiding bieden en goed zicht hebben op de mensen die de hulp nodig hebben.

In het geval van dit gezin heeft de maatschappelijk werker in samenspraak met de familie contact gezocht met Present Hilversum. Net als het gezin zelf is hij ontzettend dankbaar voor de helpende handen.

Ontmoeting belangrijk

Hoewel het mooi is dat er een heel huis

‘Church on-Demand’: kerk voor iedereen

Elke zondag een kerkdienst bij kunnen wonen, is niet voor alle christenen in de wereld weggelegd. In Iran bijvoorbeeld is dat voor veel christenen onmogelijk, om de eenvoudige reden dat er in de omgeving geen kerk te vinden is. Daar komt nog bij dat het gevaarlijk is om in dat land christen te zijn en geloofsgenoten te ontmoeten.
Om toch in de behoefte van gemeente-zijn en gezamenlijke geloofsbeleving te voorzien heeft 222 Ministries Church een platform opgezet: ‘Church on-Demand’, een veilige internetkerk. Het mooie van deze kerk is dat iedereen mee kan doen. Kleine kerken kunnen zich hierbij aansluiten, bijvoorbeeld als zij zelf geen spreker of band hebben, maar ook een individuele christen vanuit zijn of haar eigen huis.
Het principe is eenvoudig. Een computer en internet, eventueel aangevuld met camera en microfoon, is voldoende. Daarnaast is er wat software nodig. Vanuit een centrale regie waarop iedereen aangesloten wordt, worden de kerken aan elkaar verbonden en alle beelden geschakeld. Hierdoor kan een spreker in een 222-kerk in Nederland beluisterd worden in een 222-kerk in Turkije, terwijl daarna een band uit een 222-kerk in Duitsland te horen is en iedereen op zijn of haar eigen plek mee kan zingen.
In al die kerken wordt de dienst op een scherm geprojecteerd. Een christen die alleen in zijn kamer zit, bijvoorbeeld ergens in Iran, kan de hele kerkdienst bijwonen en deel uitmaken van deze gemeenschap. De mogelijkheden zijn ongekend. Wat is het bijzonder om, ondanks de grote afstanden, zo met elkaar verbonden te zijn en samen Kerk te mogen zijn.
— Farshid Seyed Mehdi, public relations 222 Ministries

Dienstbaarheid en gelijkwaardigheid in praktijk brengen

wordt opgeruimd, is dat voor Present Hilversum niet het allerbelangrijkste. Als 'makelaar in vrijwilligerswerk' gaat het de stichting vooral om de ontmoeting.

Stichting Present vindt haar inspiratie in Jezus, die waarden als dienstbaarheid en gelijkwaardigheid in de praktijk bracht. Juist Hij ging naar de mensen in nood toe, sprak met hen en was bij hen aanwezig. In navolging van Hem heet Present iedereen van welke levensovertuiging dan ook welkom om gezamenlijk iets van onze tijd te geven en te ontvangen.

Zo wordt ook die zaterdagmiddag veel gegeven en ontvangen. De vrijwilligersgroep en de familie kijken tevreden om zich heen. Er is weer een doorgang in de tuin. Er is weer overzicht. Er is weer ruimte om te leven.
De familie is dankbaar; ze zien dit als een nieuwe start en ze zijn geraakt door de hulp van deze vrijwilligers. De vrijwilligers op hun beurt zijn dankbaar dat ze er mochten zijn en met een beetje van hun tijd iets voor de familie hebben kunnen betekenen. Ze waren present.

Tweede bekering

Het is Ramadan en ik ben uitgenodigd om na het ondergaan van de zon te komen eten bij het gezin van mijn Marokkaanse vriend. Ik ken hen nu al zo'n vier jaar en we zijn meer en meer vertrouwd geraakt met elkaar. Het eten is heerlijk en we kletsen over van alles aan tafel. Een van de kinderen, in de tienerleeftijd, doet mee aan de Ramadan. Ze vertelt dat ze ook uit de Koran leest, in fonetisch schrift met een Nederlandse vertaling ernaast, want ze wil leren van wat er staat. Tussendoor verdwijnt mijn vriend even van tafel om te bidden en schuift daarna weer aan.

'Integrale missie' is in mijn ogen missie die alle dimensies van het leven raakt: geestelijk, sociaal, psychisch, fysiek, economisch, ecologisch en wellicht meer. De missie van God is gericht op herstel van heel onze werkelijkheid. Ik wil hier delen hoe 'integrale missie' ook mijn eigen leven raakt.

Leerproces

In 2012 nam ik afscheid als voorganger van de Baptistengemeente Amersfoort. In mijn vrije tijd begon ik met een aantal buurtgenoten met het experiment van de Buurtkerk Soesterkwartier in Amersfoort. Ik ontmoette meer mensen die anders in

Buurtkerk Soesterkwartier in Amersfoort: 'God raakt mij, door de ontmoeting met de ander heen.'

het leven staan dan ik. Dat is voor mij een groot leerproces geworden. Ik wilde mensen helpen en het evangelie delen, maar kon ik mij ook laten helpen door de mensen die op mijn pad kwamen?
Regelmatig ga ik langs bij mijn Marokkaanse vriend, die moslim is. Ik wist vanuit mijn studie van alles over de islam en wat ik daarvan vond. Kon ik alles 'vergeten' wat ik wist en openstaan voor mijn vriend, zodat hij de expert kon zijn over zijn eigen geloof?
We ontmoetten een vrouw die vertelde over karma en sterrenbeelden. Ik dacht bij mijzelf: 'Wat een onzin!' Ik voelde me denk ik bedreigd. Ik kon niet meer luisteren en nieuwsgierig zijn naar wat karma en sterrenbeelden voor haar betekenen.
Gaandeweg hebben deze ervaringen mij zicht gegeven op hoe Gods missie mijzelf raakt, door de ander heen die ik ontmoet.

Als ik naar huis ga na het eten bij mijn Marokkaanse vrienden, krijg ik zoals altijd iets mee. Deze keer een plastic tasje vol met fruit. Ja, in het klein merk ik hier iets van het herstel van God. De tweede bekering is, net als de eerste, een weg van leven.

Dat heeft mij verrast. Ik heb meer vrede gekregen met mijzelf, staande 'in de lichtstraal van Gods genade'. Daardoor heb ik meer rust gekregen om open te kunnen staan voor de ander als beeld van God. Na de bekering tot God en Jezus als Heer, voelt dat voor mij als een tweede bekering: een bekering tot de ander.

Schokmomenten

Ik kwam erachter dat veel zendelingen deze ervaring kennen en dat deze ervaring ook voorkomt in de bijbelverhalen. Handelingen 10 bijvoorbeeld vertelt eerst over de bekering van Petrus – om te eten met heidenen! – en daarna pas van de bekering van de Romeinse hoofdman. Missie gaat over veranderen en veranderd worden. Net als bij Petrus kent ook mijn eigen tweede bekering schokmomenten. Kan ik hierin het werk van de heilige Geest opmerken, die mij vormt op de weg van Jezus? Een weg waarin ik open kan staan voor de ander, die zo anders is dan ik, en waarin ik tegelijk mijzelf kan zijn in wie ik ben, nederig en vrijmoedig, ook in mijn geloof.

Openstaan voor de ander als beeld van God

In missie zijn we soms veel bezig met de ander: de ander helpen, de ander bereiken.

Ik heb ontdekt dat integrale missie ook mijn eigen leven raakt. Herken jij iets van de tweede bekering? Wat kan de tweede bekering betekenen voor de kerk van vandaag? Missie die mijzelf niet raakt, is geen integrale missie.

— Oeds Blok is pionier en werkt als coördinator & coach gemeentestichting voor de Unie van Baptistengemeenten en Urban Expression. Vanuit het Instituut voor Undefended Leadership coacht en traint hij leiders, onder wie predikanten en pioniers.

Sheryl Haw van Micah Global:

'Aan de slag met het hele verhaal'

Op een zonnige lentemiddag dit jaar kwam in Utrecht een groep mensen bijeen om te luisteren, na te denken en ervaringen te delen met betrekking tot Integral Mission. De middag was georganiseerd door Micha Nederland en de hoofdspreker was de internationale directeur van Micah Global, Sheryl Haw. Na afloop sprak *TussenRuimte* haar over Integral Mission, de missie van Micah en over haar persoonlijke drijfveren.

Sheryl Haw, directeur Micah Global

Wat is, in jouw woorden, Integral Mission?

'Kort gezegd: alles wat wij doen en zeggen wordt gevoed door ons zijn in Christus en ons optrekken met Hem. Uit onze relatie met Christus komen onze woorden en daden voort. Hierdoor werkt de Heilige Geest en brengt tekenen van transformatie.

Op mijn tiende werd ik christen en ik sloot me aan bij een evangelische kerk die de nadruk legde op evangelisatie. Als tiener en jongvolwassene was ik erg betrokken bij evangelisatie: *outreach* op straat, toneelstukken opvoeren bij bushaltes, op straathoeken, in ziekenhuizen. Want de wereld zou beter zijn als iedereen Jezus zou kennen ...

Ik groeide op tijdens de burgeroorlog in Zimbabwe en was getuige van de impact van geweld, onrechtvaardigheid, dood en vernieling. Ik vroeg me af: 'Is het evangelie werkelijk goed nieuws? Wat zegt het over oorlog, armoede en onrecht?' Het deed me verder doorvragen naar Gods bedoeling en missie. En dat riep weer grote levensvragen op als: 'Wie ben ik, waartoe ben ik en wat moet ik doen – of wat zouden we moeten doen?' Ik ging naar een bijbelschool om die vragen verder te onderzoeken.

Daarna raakte ik betrokken bij humanitaire hulpacties, waar het accent ligt op goede daden doen voor mensen in noodsituaties, sociale actie dus. Het was slechts mondjesmaat mogelijk om het evangelie te delen, de missie was hulpverlening.

Micah Global heeft leden in 46 landen die helpen om het werk op elke plek te contextualiseren. De landen zijn in regio's verdeeld en elke drie jaar wordt een wereldwijde ontmoeting georganiseerd waarin de wereldwijde problemen aangekaart worden. De laatste was in september 2018 en de sessies zijn te beluisteren via www.micahgc2018.org.

'Is dit onze missie of is het de missie van God?'

Dit riep weer andere vragen op: 'Is dit onze missie of is het de missie van God?' Misschien wel allebei, maar waar ligt de nadruk? Toen we christen werden, kwam Christus ons leven binnen en Hij gaat elke dag met ons mee, zeggen we. Maar kunnen we ook zeggen dat we toen we christen werden, zijn leven binnengingen en dat we nu 'in Christus' zijn, en dus zijn pad gaan? Beide statements zijn waar, maar ons perspectief en het accent dat we leggen bepalen hoe we ons geloof leven.'

Wat onderscheidt Micah Global van andere organisaties die strijden tegen sociale en ecologische onrechtvaardigheid?

'Micah Global is een beweging van christelijke organisaties, die zich inzet om het leven van een gemeenschap in volheid, vrij van armoede, onrecht en conflict te bewerkstelligen. Om antwoord te geven op onze wereld zoals God van ons verlangt, moeten we ons geloof leven in woord en daad. Het is een internationale en multiculturele gemeenschap – 800 leden uit 96 landen – die vele talen en kerkgemeenschappen overbrugt in de overtuiging recht te doen, genade lief te hebben en nederig met God te gaan, zoals in Micha 6,8 staat. We hopen dat ons verlangen om te gehoorzamen aan Gods missie een van onze onderscheidende eigenschappen is. Het gaat niet alleen om goede werken doen; het gaat om aanwezig zijn bij mensen, hun leven delen, meeleven in hun strijd, het goede nieuws delen in woord en daad, met liefde en integriteit.

Een voorbeeld. Toen ik voor Medair in Zuid-Soedan werkte, kwam er eens midden in de nacht een vrouw bij ons met een problematische bevalling. Ik werkte die nacht met een niet-christelijke dokter. Helaas was bij aankomst de baby al dood en we moesten de baby weghalen om de moeder te redden. De dokter was er kapot van, we huilden allebei met de moeder mee. In haar rouw hield de dokter mij de baby voor en vroeg: 'Toon me die God van liefde van jou! Waar is Hij nu?' Ik antwoordde: 'Ik zal je mijn God van liefde laten zien. Hij is hier, nu, huilend met deze moeder, zorgend voor haar door jouw en mijn handelen, ons allemaal troostend. Hij hing aan het kruis, waaraan Hij stierf om onze pijn en zonden weg te dragen. Maar dat is niet het einde van het verhaal: Hij komt terug om alle dingen nieuw te maken.'

Ons geloof leven betekent niet dat we niet te maken krijgen met pijnlijke worstelingen en

'We zijn een integraal onderdeel van Gods missie.'

vragen. Maar het kennen van Gods grotere verhaal en onze rol daarin helpt ons te reageren met liefde en genade. Gods verhaal is er een van voortdurende en niet aflatende liefde die bevrijdt, verlost, verzoent en hernieuwt. Dat zien we van Genesis tot aan Openbaring.

'Een kijk op de wereld die doordrenkt is van de Bijbel'

We hebben een kijk op de wereld nodig die doordrenkt is van de Bijbel en gecentreerd is in Christus om antwoord te geven op de noden in de wereld. Wat voor missie verlangt God voor zijn kerk, en wat voor kerk verlangt God voor zijn missie? We moeten ervoor waken niet de gemakkelijke verzen uit de Bijbel te kiezen die overeenkomen met onze belangen. We moeten aan de slag met het hele verhaal van Gods missie.'

Wat betekent dat concreet?

De hele Bijbel vertelt het verhaal van Gods missie. Wij zijn daar een integraal onderdeel van. God schiep de wereld, dat houdt in dat alles Gods eigendom is. Als alles Gods eigendom is en als we erkennen dat Jezus Christus Heer over iedereen en alles is, hoe kunnen we dan vragen wat seculier is? De straat die we door gingen op weg naar deze ontmoeting, behoort aan God. De bomen, de zeeën, de tuinen – wij dragen daar zorg voor, het is van God. Daarom is het zo schokkend om mensen Gods schepping te zien uitbuiten.

Een voorbeeld. In Zimbabwe wil iedereen dat de president op bezoek komt, omdat dan alles opgeruimd wordt, de rode loper uitgerold en de wegen gerepareerd worden. Als we dat doen voor de president van een land, waarom doen we dat dan niet voor God, de Koning der koningen?

Ons doel is om alles wat gebroken is te helpen repareren en te vernieuwen zodat het God opnieuw kan verheerlijken. We zijn rentmeesters, gezanten en dienaren van de koning. Zorgdragen voor de meest basale dingen in de samenleving is God eren. Dus, het verlies aan biodiversiteit doet God pijn. Als we dit alles doordenken moeten we oppassen niet onszelf in de rol van redder te plaatsen: alleen Jezus is de redder. Hij heeft ons geroepen om als zijn lichaam verantwoordelijk te zijn voor zijn wereld. Hij is de focus, niet wij. Dit kan overweldigend voelen, maar de wonderbaarlijke realiteit is dat God al aan het werk was voordat wij er waren. Hij werkt met ons, en zal doorgaan nadat wij er niet meer zijn. Dat is bemoedigend. Wij dienen het nieuwe koninkrijk dat Christus gebracht heeft te weerspiegelen, uiting te zijn van de nieuwe mensheid en de nieuwe schepping. Kolossenzen 3,17 zegt dat wanneer we dat doen, in woord of in daad, we dat doen in de naam van Jezus. Kolossenzen 3,23 zegt dat wat we ook doen, in woord of in daad, we dit doen als de dienaren van Jezus. Dat is revolutionair! Wat zou de wereld wel niet zien als de kerk daadwerkelijk zo zou leven?!'

Wat is dan de uitdaging van ons handelen?

'Integral Mission daagt ons uit om te kijken naar de dichotomie tussen geloven en leven. Het grootste obstakel voor het evangelie vandaag zijn mensen die zichzelf christen noemen, maar niet zodanig leven in hun gemeenschap.

Integral Mission is met name bekend om het benoemen van de dichotomie tussen woord en daad, maar in mijn ervaring zijn er een aantal andere die impact hebben en bijdragen aan een gedesintegreerde missie, bijvoorbeeld het onderscheid tussen geloof en gehoorzaamheid, spiritueel en materieel, individu en gemeenschap, leiders en leken, verkondiging en uitleven.

We hebben lang gediscussieerd over wat het belangrijkst is: verkondiging of het uitleven van het evangelie. Dat is de verkeerde vraag. Als de rechtervleugel van een vliegtuig verkondiging is en de linker het uitleven, dan is de vraag hoog in de lucht toch ook niet welke vleugel belangrijker is? Een betere vraag is dan: Waar gaan we heen?

'Geen project, niet domweg sociale actie'

Integral Mission is geen project, niet domweg sociale actie. Het is een manier van leven, een aanpak, een *lifestyle* op weg naar Gods missie van *shalom*. God roept ons op tot een missie van verzoening: mensen met God verzoenen, mensen met mensen, en mensen met de schepping.

Dit heeft gevolgen voor elk deel van ons leven. We moeten ophouden onze planeet te verwoesten, we moeten acties die haar kapotmaken (zoals plastic, fossiele brandstoffen en ontbossing) verminderen. We moeten mensen van vrede zijn. Het evangelie is het enige antwoord dat alle conflicten zal beëindigen, dat naties bijeen doet komen en gebrokenheid zal helen. En we moeten het goede nieuws van wat Christus voor ons heeft gedaan delen, zodat mensen Hem kunnen volgen.

'Gods shalom zichtbaar maken in woord, taal en teken.'

Onze God is een God van rechtvaardigheid, en dus moeten wij mensen van rechtvaardigheid zijn. Dat zet aan het denken: wat is rechtvaardigheid? Ik houd ervan om rechtvaardigheid te omschrijven als 'zoals de dingen zouden moeten zijn'. Als we rechtvaardigheid zoeken, moeten we juist handelen en doen wat recht is.
Sommigen vinden rechtvaardigheid beangstigend en zien het liever niet als deel van God. Maar het is een integraal en fantastisch deel van het evangelie. Werelwijd hongeren mensen naar gerechtigheid, maar zelfs het beste rechtssysteem kan nooit helemaal recht doen en onrecht compenseren. Als iemands familielid vermoord is, kan de moordenaar tot gevangenisstraf veroordeeld worden. Maar de geliefde is nog steeds dood. De Bijbel zegt dat Jezus zal oordelen en gerechtigheid zal brengen. En de ongelooflijke waarheid is dat wanneer Jezus oordeelt Hij hernieuwt, heelt, verzoent en bevrijdt. Dat is goed nieuws.'

Hoe is dat terug te zien bij Micah Global?
'Micah probeert drie dringende vragen te beantwoorden. Ten eerste: hoe kunnen we adequaat reageren op armoede, onrecht en conflict op zodanige wijze dat Gods *shalom* zichtbaar wordt in woord, daad en teken? Ten tweede: hoe kunnen we samen theologisch en praktisch onderscheiden om met profetische autoriteit te spreken en te handelen om onze naties tot leerlingen te maken en onze leiders ter verantwoording te roepen met betrekking tot hun verantwoor-

Sheryl Haw: "Ruimte creëren voor training, delen, samenwerkingsverbanden.'

delijkheden voor de bloei van mensen en de hele schepping. En ten derde: hoe kunnen we nederig samen optrekken, elkaar dienen terwijl we trachten de plaatselijke kerk tot bewerker van verandering in elke gemeenschap te maken?
We doen dit samen door gesprekken en consultaties te organiseren rondom thema's die van belang en zorg zijn en samen te bekijken hoe we effectiever kunnen reageren vanuit het perspectief van Integral Mission.

'Opwindend om te zien hoe God zijn kerk wakker schudt'

In Micha 6,8 staat: 'Er is jou, mens, gezegd wat goed is, je weet wat de Heer van je wil: niets anders dan recht te doen, trouw te betrachten en nederig je weg te gaan met God' (NBV). Dat is de basis van onze inspiratie. Het is zo opwindend om te zien hoe God overal ter wereld zijn kerk wakker schudt om hun verantwoordelijkheid om licht en zout te zijn op zich te nemen. Micah wil hierin een katalisator zijn en ruimte creëren voor training, voor delen en voor het leggen van samenwerkingsverbanden. Zo kunnen we met rechtvaardigheid, mededogen en nederigheid reageren.'

Meer informatie over Micha Nederland, onder andere over Micha Zondag op 20 oktober, op www.michanederland.nl. Meer weten over Micah Global? Surf naar www.micahnetwork.org.

— Nienke Pruiksma is theoloog en stafmedewerker bij de Nederlandse Zendingsraad. Eerder was zij voor Kerk in Actie uitgezonden naar Brazilië.

Geloof in verzet

Documentaire over kerk, geloof en mensenrechten

In juni 2019 werd in Den Haag en in verschillende steden in Duitsland, Zwitserland en Italië de documentaire *Geloof in verzet* vertoond. De documentaire gaat over het engagement van de kerken met betrekking tot het verdedigen van de mensenrechten ten tijde van de dictatuur in Uruguay (1973-1985).

Geloof in verzet documenteert de verhalen van verzet tegen onderdrukking en dictatuur in Uruguay, het meest seculiere land in de Latijns-Amerikaanse context. Het project is bedoeld om het collectieve geheugen te voeden en de sociale, politieke en religieuze realiteit waarin we leven, beter kunnen te begrijpen.
De verhalen van verzet vanuit het geloof geven rekenschap van hoe een hele generatie christenen in Latijns-Amerika missie en zending zag als een radicale transformatie van de economische, politieke, sociale en spirituele realiteit. Bevrijdingstheologie en de religieuze en politieke reuring van de jaren zestig en zeventig leidden tot een reactie in een deel van de protestantse en evangelicale kerken: zij vonden in de zienswijze Integral Mission een vorm om antwoord te geven op de schreeuw van het Latijns-Amerikaanse volk. Vanuit Integral Mission zocht de kerk naar een nieuw evenwicht tussen de spirituele en sociale dimensies van mensen en in context waarin mensen sociaal kwetsbaar werden gemaakt.

Het project voor de Uruguayaanse documentaire *Geloof en verzet* begon in 2015 met een zoektocht naar bibliografisch materiaal. Een interdisciplinair team analyseerde alles en realiseerde meer dan dertig interviews met mensen uit verschillende tradities: rooms-katholiek, protestants, joods en met afro-umbandisten (een samensmelting van verschillende Afrikaanse religies en volkskatholicisme).

Het Ministerie van Onderwijs en Cultuur van Uruguay verklaarde het project van nationaal belang en het wordt gesteund door de organisaties van moeders en familieleden van verdwenen gevangenen, het Secretariaat voor Mensenrechten van de president, de Dienst voor Vrede en Gerechtigheid (SERPAJ) en ontvangt financiële steun vanuit protestantse en rooms-katholieke hoek uit Zwitserland en de Verenigde Staten.

Al tien jaar eerder

Ook religieuze instituten zijn kinderen van een heersend politiek klimaat. De civiel-militaire dictatuur van 1973-1985 in Uruguay leverde dan ook verschillende reacties op, uiteenlopend van solidariteit, interne polarisatie, angst, breuken en soms een meer naar binnen gerichtheid.
Honderden christenen zijn in die tijd vervolgd, gevangengezet en enkele werden ook vermoord. Terwijl de een welwillend stond tegenover het regime of collaboreerde, verzette een ander zich ertegen in de enclaves van vrijheid die de kerken boden.
In die tijd waarin rechten en zekerheden van burgers waren ingeperkt, leden religieuze leiders die sociaal geëngageerd waren of die het evangelie preekten zonder oogmerk het regime te behagen, onder controle en spionage. Ons onderzoek voor de documentaire laat zien dat dit al tien jaar voor de staatsgreep begon. Al in 1963 volgden de inlichtingendiensten religieuze leiders zoals dominee Emilio Castro (van 1982-1992 secretaris-generaal van de Wereldraad van Kerken, met een centrale rol in de dialoog tussen de kerken en het einde van apartheid in Zuid-Afrika).
Volgens pastor Oscar Bolioli, toenmalig president van de methodisten, 'was er een gerichte inzet vanuit de dictatuur om de sociale structuur zwak te maken en dit had ook impact op de kerken. De ideologische structuur was al voor de staatsgreep kapotgemaakt. Vanaf 1965 werd er ingezet op een systematische ontwikkeling van het repressieve apparaat'. Dit leidde tot infiltratie, censuur, verdwijning en verbanning van intellectuelen en religieuze leiders.

Mijlpalen

In de jaren zestig waren de basisgemeenschappen, het arbeiderspastoraat, bevrijdingstheologie en het werk met uitgesloten gemeenschappen, vruchtbare grond voor invloedrijke theologen en intellectuelen die sociale veranderingen voorstonden. Ook de oecumenische beweging, in die tijd krachtig aanwezig in Uruguay, moedigde een sociaal en politiek engagement aan. In deze open ruimte tussen de religieuze, politieke, sociale en economische sferen, ontstonden en groeiden bladen, bijeenkomsten, conferenties, vasten, reflectiegroepen, demonstraties en discussie. Tot aan de dictatuur was ISAL - Kerk en Samenleving in Latijns-Amerika, een groep van theologisch en christelijk-politiek kritische reflectanten, van grote invloed. Het secretariaat zat in Montevideo en er werkten bekende Latijns-Amerikaanse theologen en protestantse denkers.
Mijlpalen uit deze tijd zijn de gezamenlijke verklaringen van het aartsbisdom van Montevideo en de Federatie van Protestantse Kerken van Uruguay. In een zeer kritische verklaring, gericht aan de toenmalige president Oscar Gestido in

1967, formuleerden bisschop Partelu en Waldenzen-predikant Juan Tron een scherpe aanklacht over de armoede, het analfabetisme, de mensenrechtenschendingen en de ongelijkheid als oorzaak van het geweld en de spanningen op het continent en beschreven een weg voor het oplossen van de problemen. Van groot belang was eveneens de theologie van geweldloosheid die zich sterk ontwikkelde op twee plekken: het Doopsgezind Seminarie, toen gevestigd in Montevideo, en het werk van Pastor Earl Smith, een methodistisch predikant uit de Verenigde Staten die sinds de jaren veertig in Uruguay werkte. Smith was leider van de International Fellowship for Reconciliation en hij legde de verbinding tussen Latijns-Amerika en de pacifistische inspanningen van Martin Luther King voor burgerrechten in de Verenigde Staten.

Vasten als geweldloze vorm van verzet

Tijdens de jaren van de civiel-militaire dictatuur boden de kerken dus ruimte voor politieke betrokkenheid, waar die gecensureerd en verboden was in vakbonden, politieke partijen en andere organisaties.
De vasten bijvoorbeeld die SERPAJ (zie kader] organiseerde in 1983 was een emblematische uitdrukking van geloof in verzet aan het einde van de dictatuur. Als geweldloze vorm van verzet onderscheidde deze vasten zich van een hongerstaking door het religieuze karakter en een begin- en einddatum, namelijk van 11 tot 25 augustus. Perico Pérez Aguirre en Jorge Osorio y Ademar Olivera van SERPAJ begonnen deze gezamenlijke vasten en ze werden

Samen werken aan rechtvaardiger verhoudingen en een leven in volheid voor allen.

gesteund door een steeds groeiende gemeenschap. 'Iemand die vast, identificeert zich met en neemt de plaats in van het slachtoffer, van degenen die hongeren en dorsten naar gerechtigheid', geloofde Olivera.
Ondertussen werd er door het Ministerie van Binnenlandse Zaken een grote operatie voorbereid voor die 25e augustus, een feestdag. Verschillende organisaties hadden opgeroepen tot het gemeenschappelijk trommelen op pannen en gedurende vijftien minuten het licht uitdoen (een manier van ongenoegen en verzet tonen in de regio, NP). Op die dag zette de politie 225 personen vast die in het centrum van Montevideo spontaan bijeengekomen waren om de vasten te steunen. Dit feit gaf een stevige zet aan het verzoek om amnestie dat gedaan werd door verschillende sociale organisaties.

Convergentie-vergaderingen

De kerken hadden ook een belangrijke rol in de eindfase van de dictatuur door bij te dragen aan de zogenaamde Convergentie-vergaderingen. Daar legden politieke partijen en sociale bewegingen de menselijke, politieke en economische aspecten vast die de terugkeer van ballingen mogelijk maakten. Ook werd de Oecumenische Dienst voor Re-integratie opgericht, die 414 arbeidsplaatsen wist te creëren en totaal rond de 8000 personen bijstond. De Dienst werd vervolgens omgezet in de Oecumenische Dienst voor Menselijke Waardigheid, de uitvoerende tak van het Hoge Commissariaat voor Vluchtelingen van de Verenigde Naties in Uruguay.

Tweespalt overal

In situaties waarin de democratische instellingen worden bedreigd, ontstaan grote breuken in het sociaal weefsel: ook de kerken lijden onder deze spanningen. In contexten met dictatoriale en autoritaire regimes zijn er altijd groepen die opkomen voor mensenrechten en groepen die zich scharen aan de kant van de onderdrukker. Kijk maar naar het apartheidssysteem in Zuid-Afrika, het nazisme in Duitsland, de strijd om burgerrechten in de Verenigde Staten en onder de dictaturen van Latijns-Amerika. Aan de ene kant organiseerden religieuze groepen van verschillende richtingen zich binnen de arbeidersbeweging, studentenbeweging, beweging van mensen van Afrikaanse afkomst, van inheemsen en andere collectieven, om sociale veranderingen te bewerkstelligen. Tegelijkertijd gebruikten onderdrukkende groepen religieuze argumenten om de onrechtvaardige situatie in stand te houden.

Integral Mission vandaag in Latijns-Amerika

Voor de kerk van vandaag kan het een bron van inspiratie en een historische

reminder zijn, om vanuit verschillende stromingen en religieuze tradities commitment te ontwikkelen met betrekking tot de sociaal-politieke realiteit. In die zin is de documentaire *Geloof en verzet* een belangrijk instrument voor bewustwording en actie in de zoektocht naar rechtvaardiger verhoudingen en een leven in volheid voor allen.

Zeker in de context van Uruguay en heel Latijns-Amerika, waar het religieuze discours en de preekstoel van kerken vaak juist gebruikt wordt voor het tegenovergestelde. Veel protestantse, pentecostale en neopentecostale kerken staan een handelwijze voor die tegen de mensenrechten ingaat, tegen de rechten van vrouwen, kinderen en lhbt'ers. Zoals tijdens de Koude Oorlog het communisme door de Verenigde Staten als gemeenschappelijke vijand werd aangewezen, is het nu de zogenaamde 'gender-ideologie' die acties van politieke partijen en duizenden christenen verbindt. We zien met bezorgdheid dat presidenten zoals Trump in de Verenigde Staten en Bolsonaro in Brazilië er een oorlogsretoriek op na houden die ondersteund wordt door religieuze narratieven.

Wat kunnen kerken het beste doen om op profetische wijze aan te klagen? Welke *advocacy* hebben christenen vandaag om mensenrechten te verdedigen? Hoe zien we die acties in het licht van de Missio Dei? De context van Latijns-Amerikaanse protestantse en evangelicale kerken is zonder twijfel zeer zorg-

wekkend. We bevinden ons in een scenario waarin de historische protestantse kerken kleiner worden. Een flink aantal kerken die in de jaren tachtig en negentig Integral Mission omarmden, hebben hierin geen verdieping aangebracht: er is geen kritische bijbelse hermeneutiek met betrekking tot mensenrechten die een antwoord zou kunnen geven op de huidige uitdagingen die een 'gecommodificeerde' religiositeit oplegt.
Integral Mission zou zich in deze nieuwe fase moeten uitspreken over zaken die ze tot nu toe veelal vermeden heeft (zoals gender en seksuele diversiteit) en haar meest tegendraadse dimensie met betrekking tot economische gerechtigheid weer oppakken. Juist nu, nu het lijkt dat een groot deel van de protestantse en evangelicale kerken op ons continent zich meer thuis voelen aan de ingang van de tempel met haar kooplieden dan in een open kerk die handelt vanuit mededogen voor de weduwe, de vreemdeling en de melaatse.
Integral Mission kan dienen als een brug waarover veel evangelicale broeders en zusters kunnen oversteken: van een vervreemdend visioen van individuele spiritualiteit naar een gemeenschappelijk commitment dat vragen oproept vanuit de diepe ontmoeting met de andere ander. Vragen die de theologische hegemonie van een welvaartsevangelie en van de heerschappij over de schepping – waarin economisch succes en politieke macht de meetlat zijn waarlangs de zegen van God afgemeten wordt – bevragen.

Goede hoop

De documentaire *Geloof in verzet* maakte grote indruk op de Uruguayaanse samenleving, in de bioscopen en op de publieke televisie alsook door de aandacht eromheen in bijna alle belangrijke kranten. Zo kan dit zaadje gezaaid in goede aarde verder uitgroeien. Want opnieuw staat Latijns-Amerika voor grote sociale uitdagingen, minstens zo groot als die van de jaren zestig, en ziet zich geconfronteerd met problemen als ongelijkheid, migratie, militarisatie en xenofobie. We hopen dat deze verhalen van geloof en verzet kunnen helpen om missie, in een dergelijke kerkelijk en sociaal gecompliceerde context, opnieuw te doordenken.

Vertaling uit het Spaans: Nienke Pruiksma en Martina Fraanje Kralt

— Nicolas Iglesias Schneider is onderzoeker op het gebied van religie en politiek en de regisseur van de documentaire *Geloof in verzet* (te zien op www.feenlaresistencia.org).

Leesbare creatie

In de buurt is van alles te zien, te ontmoeten, te leren en te delen. De ene plek vraagt wellicht een andere aanpak dan de andere, maar overal kan de liefde van God uitgedrukt worden. Soms lijkt een buurt op losse stukjes steen, waar weinig in te zien is.
Het hiernaast afgebeelde mozaïek hangt boven de ingang van de gemeenschappelijke ruimte van drie flatgebouwen. Op intiatief van de woningbouwcoöperatie is in deze flats een woongroep gestart om samen met buurtgenoten ontmoetingen en verbindingen aan te gaan. Het Indebuurthuis is een plek voor ontmoetingen en activiteiten met jonge en oude buren. Deze drie flats hebben ook een buurflat. Hier woont een woongroep die in de vijf jaar dat ze bestaan met hun aanwezigheid zichtbaar bijdraagt aan onderlinge ontmoeting en sociale cohesie tussen de bewoners.
Bijzonder aan dit mozaïek is het maakproces. In de buurflat is mozaïektalent ruim aanwezig, maar de bewoners van deze flat waren wat huiverig voor contact met de overige flats. Na een jaar aftasten en kennismaken staken enkele van hen over naar hun levendige en gemêleerde buren. Wat een jaar geleden nog een droom was, is nu een wonderlijk gewone ontmoeting tussen buren van verschillende leeftijd en komaf. De een gaf uitleg aan de ander en samen maakten ze met losse steentjes deze leesbare kleurrijke creatie, die nu voor alle buren hangt te schitteren boven het Indebuurthuis.
Achter deze activiteiten staan biddende buren, die met liefde voor en geloof in de buurt gaan voor een kleurrijk geheel van schijnbaar losstaande stukjes.

— Jolien van Braak MA, kunsthistorica en theologe, zoekt de verbinding van beeldende kunst met geloof, kerk en theologie.

Mozaïek Indebuurthuis, Nijenheim in Zeist, gemaakt door flatbewoners, ontwerp Nelleke van Harten

Innov8-conferentie: jongeren aanmoedigen

De zesde Innov8-conferentie, op 7 en 8 mei in Ede, was een feest van herkenning. Bijna honderd jongerenwerkers en medewerkers van jongerenorganisaties spraken met elkaar over het verbinden van de kerk met de volgende generaties en het verbinden van de volgende generaties met het evangelie. Het creëren van holistisch jongerenwerk moet daarbij centraal staan, betoogden Jurjen ten Brinke (Hoop voor Noord), Mariska Potters (Leger des Heils) en Dorina Nauta (TEAR). Tegenstellingen als jong versus oud, jongeren binnen de kerk versus jongeren buiten de kerk of binnenland versus buitenland moeten zo weinig mogelijk worden gemaakt. Kerken moeten jongeren aanmoedigen om te strijden voor ecologische gerechtigheid, betoogde Ruth Valerio (Tearfund UK) als afsluiting van de eerste dag. De zorg voor de schepping en een duurzame samenleving moeten in iedere kerk hoog op de agenda staan. In de workshopprogramma's kwamen veel kerken en organisaties over uiteenlopende thema's aan het woord: van verbinden door middel van een moestuin (Komdersuut) of escaperoom (Verbuilding) tot toerusting van vrijwilligers (Navigators LEF & VEZ) en theorie over veranderprocessen in de kerk (CHE). De tweede dag van de conferentie werd afgesloten met een grote erehaag, zodat alle aanwezigen de nieuw verworven kennis vol energie mee konden nemen naar de praktijk. *— Theunis Sjoerd Elzinga, trainer World Servants*

Consultatie over 'zending & diaspora'

'Migratie is niets nieuws, het is van alle tijden. De vraag is vooral hoe we er als kerk mee omgaan.' Deze woorden klonken regelmatig op de consultatie van het 'Global Diaspora Network' van de Lausanne-beweging in Liverpool, gehouden van 5-8 juni. Zo'n honderd deelnemers dachten na over de relatie tussen zending en diaspora in Europa. De titel van de consultatie was dan ook: 'Christians from Global South & Diaspora Missions in Europe'.

De conferentie vond plaats op Liverpool Hope University, een samenwerkingsverband van rooms-katholieken en anglicanen. Het is ook de plek waar het Andrew Walls Research Centre is gevestigd. Professor Walls (1928) was zelf ook regelmatig aanwezig en hield een mooie lezing over 'African Christianity in the Americas', waarin hij stelde dat slaven vanuit Afrika een Afrikaanse vorm van christelijk geloof naar Amerika brachten.

Elke avond gingen we naar een migrantenkerk in Liverpool. We aten daar samen met een deel van die gemeente en hadden dan een *worship service* in de stijl van die Indiaanse, Chinese of Afrikaanse kerk. Dat was een belevenis!
De meeste lezingen werden gegeven door onderzoekers uit de Global South. Verschillende keren werden migrantenkerken in Europa uitgedaagd om zich niet alleen op de eigen etnische groep te richten, maar ook op het gastland. Daar lig-

gen nog veel uitdagingen en struikelblokken.
Vooral de verhalen hoe God migratiebewegingen gebruikt voor de opbouw van Zijn Koninkrijk zijn mij bijgebleven. Het roept de vraag op of we in de missionaire beweging niet te veel bezig zijn met plannen en te weinig met de vraag waar Gods Geest aan het werk is.
— Jaap Haasnoot, GZB

Bondgenoten in Missie

Diverse rooms-katholieke missie-organisaties hielden op 12 juni een bijeenkomst over de toekomst van missie en van de organisaties zelf. De bijeenkomst vond plaats in de All Saints Church in Amsterdam Zuid-Oost, een parochiekerk die ontstaan is uit het pastoraat voor West-Afrikanen, dat in de jaren tachtig in Amsterdam werd opgezet.
Spreker was Stefan Paas, hoogleraar aan de Vrije Universiteit en in Kampen, en dit jaar Theoloog des Vaderlands. Hij wees op de crisis in de westerse zending: het evangelie lijkt niet meer relevant voor het leven van vandaag, en het geloof lijkt geen geschikte basis meer voor de moraal. In Nederland staan we voor de uitdaging echt samen te leven. We zijn allemaal tegelijk idealisten en zondaars: we doen allerlei goede dingen en maken ook weer veel kapot. De hoop die we hebben, is wezenlijk iets anders dan optimisme.
Na de lezing van Paas volgde de presentatie van drie missietafels, die in het voorjaar hadden plaatsgevonden. In drie groepen hadden zusters, paters, broeders en hun bondgenoten een uitwisseling gehad over de thema's multiculturele samenleving, behoud van de schepping, en missie in de gesecculariseerde samenleving.
— Tom Boesten, Konferentie Nederlandse Religieuzen, www.knr.nl

Symposium 'Doof de Geest niet uit'

Vrijdag 21 juni werd in de Rafaelkerk in Utrecht een bijzonder symposium gehouden, uniek voor de kerk in Nederland vanwege het gezamenlijke initiatief van rooms-katholieke en pinksteren evangelische kerken (VPE, KCV, KVO en MissieNederland). Na vijf jaar dialoog is er een rapport verschenen: 'Doof de Geest niet uit'.
Een prachtige en ook historische dag, waar de werking van heilige Geest flink op de kaart van de Nederlandse kerk werd gezet. Door de verschillende denominaties werd een mooie brug gevormd, waarmee we verder kunnen bouwen. Terecht werd door de sprekers genoemd dat de charisma's eeuwenlang verwaarloosd zijn in onze geloofsgemeenschappen, maar dat deze weer opnieuw tot bloei mogen komen. In het bijzonder de gave van profetie, van genezing en van onderscheiding. Het is bijzonder mooi om samen met de gelovigen van alle kerken, de gaven van de Geest te herontdekken. Dat is een enorme steun in de rug! Hier in Utrecht werd duidelijk: we hebben, in God en Jezus

verbonden, elkaar iets te geven van onze goede Vader, op een manier die we zelf niet kunnen voorzien. Via de *charismata* werkt de heilige Geest de bezieling van de kerk. Alle kerkleden, ongeacht hun functies, hebben daarin een belangrijke rol en het vraagt van alle zijden een actieve bereidheid. Gaven zijn geen extraatje, ze zijn de dragers van de vorming en het functioneren van de kerk. Ik zie er naar uit dat dit in de hele breedte van de kerk steun krijgt en op de agenda's van de lokale kerken komt. Dat we, levend in Christus, de gaven van de Geest met elkaar beter gaan leren, ontvangen en toepassen.

— Annet van Willigen, PKN Zwijndrecht en cursusleider Evangelisch Werkverband

Heil zien in missionaire initiatieven

Op vrijdag 21 juni werd Sake Stoppels geïnstalleerd als lector ´Zingeving in Nieuwe Geloofsgemeenschappen´, het nieuwe lectoraat van de Academie Theologie van de Christelijke Hogeschool Ede. In dit lectoraat zijn vooral nieuwe kerkplekken object van onderzoek, toegespitst op de vraag 'hoe zij bijdragen aan zinvol en zingevend mensenleven en samenleving'. Volgens Stoppels verdient het 'waarom' van kerkelijk pionieren meer aandacht, met name vanuit de vraag wat 'heil' in verschillende contexten van kerk-zijn is. Het wordt bijvoorbeeld spannend rond een thema als 'verzoening'. Bij veel mensen in onze tijd en cultuur – ook in de kerk – resoneert de klassieke verzoeningsleer niet meer, al is er wel degelijk sprake van het ervaren van 'schuld'. Stoppels gaf daarvan een sprekend voorbeeld, toen hij een ervaring van predikant en pioniersplekbegeleider Bas van der Graaf doorgaf, die in het lezen van de Psalmen met onkerkelijken merkte dat Psalm 32 – een boetepsalm – veel beter bij hun ervaringen aansloot dan Psalm 23 met zijn archaïsche beeld van een herder. De bijdrage van co-referent Gert-Jan Roest liet zien dat in de missionaire confrontatie met een seculiere samenleving het begrip heil zich juist kan verbreden en verdiepen. Er valt voorlopig voldoende te onderzoeken in dit lectoraat.

— Egbert van der Stouw, verbindend specialist monastiek kerk-zijn, Protestantse Kerk

Tomáš Halík en de wonden

Voor een volle Triumfatorkerk in de Haag hield Tomáš Halík op 4 maart een lezing over 'Crisis en geloofsvernieuwing'. Kun je nog wel uitgaan van de tegenstelling tussen theïsten en atheïsten? Het tegendeel van geloof is niet atheïsme, maar afgoderij. Afgoderij is een gevaarlijke verabsolutering van relatieve waarden. Halík ziet 'de golf van populisme en nationalisme' als gevaarlijke afgoderij. In de wereld van vandaag zou de kerk, met de woorden van paus Franciscus, een 'veldhospitaal' moeten zijn. Helaas gaat de (RK) kerk door een grote crisis. De vraag is of zij die als een uitdaging voor een nieuwe Re-

formatie kan aangrijpen. Kan ze een 'gewonde genezer' zijn die oog heeft voor de wonden en ziekten van de wereld?
In het Westen is God voor velen de Verborgene: dat daagt uit tot een avontuurlijke en moedige zoektocht. De sleutel is het Paasverhaal: het is met de dood niet afgelopen! Maar opstanding is geen terugkeer naar het verleden. We moeten het met onze vragen en aanvechtingen met de verborgen God durven uithouden. Geen Pasen zonder kruis!
Tegen een bepaalde vorm van atheïsme zegt Halík dat ze geen geduld met God hebben. Maar ook religieuze enthousiastelingen of hoeders van de traditie missen dat geduld: ze vullen de stilte met halleluja's of uit het hoofd geleerde antwoorden. De wonden en menselijke ellende in deze wereld zijn de wonden van Christus. Wie dat beseft kan met de apostel Thomas tot de belijdenis komen: 'Mijn Heer en mijn God'. We moeten het 'atheïsme van de pijn' daarom niet afwijzen, maar verstaan als een worsteling die wij ook zelf kennen. 'Nieuwe evangelisatie' is voor Halík dat we niet naar het verleden terugverlangen, maar het zelfontledigende pad van de liefde gaan.
Mij trof in de lezing de overeenkomst met Christian Wimans 'heldere afgrond'. Het geloof is een paradoxale werkelijkheid die steeds opnieuw werkelijkheid moet worden. Bij Halík heeft dat duidelijk diaconale en politieke consequenties, maar vindt zijn bron in een 'Goede Vrijdagtheologie'. De vraag aan ons is dan wel hoe je over Pasen kunt spreken.

— Rob van Essen

'For an Economy of Life'

Voor de vierde keer organiseerden de Wereldraad van Kerken, de World Communion of Reformed Churches en de Council of World Missions de School on Governance, Economics & Management voor twintig theologen en economen vanuit verschillende contexten, van 19-30 augustus in Jakarta, bedoeld om kennis en gereedschappen mee te geven voor het gesprek in eigen context over de economische, ecologische en humanitaire crisis in de wereld.
'We are not facing a financial crisis or an ecological crisis, but we are facing a crisis of civilisation', zei prof. M.P. Joseph. 'Our definition of what makes us human is shaped by colonisation, is shaped by industrialisation. We have to start fresh and define what makes us human.'
We onderzochten alternatieven aan de hand van New International Financial en Economic Architecture (NIFEA). Zoals prof. Isabel Apawo Phiri (WCC) het benoemde: 'We believe in action together.' In de Nederlandse context zouden we onze rol in de wereldeconomie, na kolonisatie, moeten erkennen en repareren. 'The sharing of power and restoration of human dignity is the center of an economy of life', zei Rev. Septemmy Lakawa. 'The Christian imagination of life is being disrupted', volgens Rev. Seong Won Park. We moeten niet vergeten dat 'any theology that justifies suffering, justifies oppression', aldus Philip Peacock (WCRC).

— Renate Japenga

Film

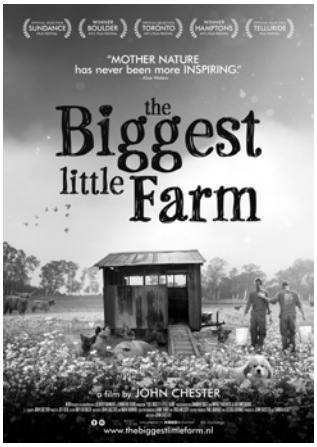

John Chester
The Biggest Little Farm
2019

Compromisloos idealisme op het boerenerf

Filmmaker John Chester had niet verwacht dat er een dag zou komen dat er in zijn leven zoveel op het spel zou staan. In de voorbije jaren had hij samen met zijn vrouw Molly een groots project opgezet, waarin het omarmen van de kracht van de natuur centraal stond. Uitgerekend nu dreigden bosbranden hun werk totaal te verwoesten.
In 2011 besloten John en Molly hun stadse leven achter zich te laten om hun droom waar te maken. Ze kochten een groot stuk dor land om te verbouwen tot een boerderij met een geheel natuurlijk ecosysteem. In *The BiggestLittle Farm* doet John op inspirerende wijze verslag van hun belevenissen.
Het doel was een bloeiend, zelfregulerend ecosysteem, 'de traditionele vorm van landbouw'. Maar hoe doe je dat in een tijd waarin alles draait om grootschalige productie tegen een zo laag mogelijke kostprijs? Ze vonden een expert op het gebied van biodiversiteit, Alan York. Een inspirerende voorganger met een eigen visie op ondernemen in perfecte harmonie met de natuur. Benodigdheden: de grootst mogelijke variëteit aan planten en dieren. Ieder levend organisme behoort een plek te krijgen, zelfs de coyote die 's nachts de kippen doodbijt. En als de slakken de bomen kaalvreten, dan zorg je dat de eenden hen opeten.
Ik werk zelf voor het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit aan de omschakeling naar duurzame landbouw in Nederland. Wat mij treft in deze documentaire is het compromisloos idealisme. *Waaraan* John en Molly precies werken ontdekken ze gaandeweg. Het is indrukwekkend om te zien *hoe* ze het doen. Ze leren dat de natuur voor veel problemen zelf een oplossing biedt en staan daardoor ontvankelijker in het leven. Om daardoor geraakt te worden, hoef je niets van landbouw te weten. Je moet het gewoon zien … en dan geloven.

— Joël Friso is theoloog en betrokken bij Interfilm.

Muziek

De luisteraar beroeren

Interieur orgelkas Goede Herderkerk Rotterdam Schiebroek

Je geloof leven, de boodschap uitdragen, muziek overbrengen: het is een en al actie, iets wat je doet. Geen woorden maar daden. Toch heb je bij 'daden' vaak ook 'woorden' nodig. Een interessante paradox, die ook opgaat voor de muziek. Muziek vult ruimte, zegt meer dan woorden, is een taal op zichzelf. Wil je echter een goede verstaander zijn, dan heb je uitleg soms nodig.

Bij de opleiding tot uitvoerend musicus moet je 'noten vreten', uren maken en spieren trainen. Je leert muziekstijlen kennen, harmonieën analyseren en de spanning van een optreden aanvaarden. Maar echte muziek maken gaat om meer: het gaat om het overbrengen van een verhaal en om het 'beroeren' van de luisteraar. Om dat te bereiken houdt een musicus zich bezig met sfeer, met spanning, met een fractie vertragen of versnellen, om juist datgene naar voren te brengen waar het om draait in een muziekstuk. Als ik kijk naar mijn eigen opleiding tot musicus, nu in een afrondende fase, staan mij vooral die momenten bij waarin een docent een emotie in woorden wist te treffen. Met een korte, rake omschrijving kan een muziekstuk zomaar helemaal op zijn plek vallen.

Door op eenzelfde manier een muzikaal begrip, emotie of verhaal te vatten, weet je ook je publiek te bereiken. Dat geldt voor een volle kerk of concertzaal in afwachting van een onbekend of moeilijk muziekstuk, maar eigenlijk voor elke toehoorder. Als je de drijvende kracht achter een stuk, missie of levensreddende boodschap weet te verwoorden, heb je een kans van slagen om je luisteraar een goede verstaander te laten zijn. Beroer die ontvanger!

— Iddo van der Giessen, student Orgel (master) en Geschiedenis (research master), afgestudeerd in Kerkmuziek en World Politics, is cantor-organist van de Goede Herderkerk te Rotterdam Schiebroek.

Boeken

Jorge E. Castillo Guerra, *'Niet voor kerkgebouwen, maar voor de mensen'. Een onderzoek naar de inzet van nieuwe missionarissen in het missionair-diaconaal pastoraat in de Schilderswijk,* Nijmeegs Instituut voor Missiewetenschappen (NIM), 2018, € 7,50

In dit kleine geschrift een boeiend onderzoek, dat ook voor protestanten herkenbaar is en stof tot bezinning geeft. In 1965 publiceerde het Vaticaan het decreet *Ad gentes divinitus*, waarin jonge kerken opgewekt werden te participeren in de wereldwijde missie. 'Omgekeerde missie' heet dat vanuit westers perspectief.
Begin jaren negentig signaleerden de Missionarissen van het Goddelijk Woord (SVD) dat de toekomst hoogst onzeker was. De gemiddelde leeftijd van Nederlandse religieuzen, zo'n zevenduizend in 2016, is 80 jaar. In de Haagse Schilderswijk werd in 1994 een project (Hircos) gestart, waarbij het niet ging om invulling van vacatures, maar om een nieuwe missionaire impuls. Missionarissen uit het Zuiden werden erbij betrokken. Het accent lag vooral op pastoraal-diaconale presentie, met als einddoel een multiculturele kerk. Wat is daarvan terecht gekomen en hoe ervoeren de 'nieuwe' missionarissen deze opdracht? De onderzoeker signaleert dat de focus op diaconie hen 'weinig persoonlijke voldoening' gaf, daar zij opgeleid waren voor pastoraal werk. Ook bleek het niet mogelijk de afstand te bewaren tot de territoriale parochies. Vanaf 2010 is het project onderdeel van het pastorale team van de parochie.
De nieuwe missionarissen, die kwamen om het geloof terug te brengen, hadden het moeilijk. Ze genoten hier geen aanzien, troffen weinig jongeren om mee samen te werken en vinden de Nederlandse kerk te statisch en pessimistisch. Het hoge aantal vergaderingen wordt ook als een obstakel ervaren. Als positief wordt ervaren dat de nieuwe missionarissen makkelijker contact maken met medemigranten in de wijk. In de Schilderswijk en Transvaal hebben zij contact met hindoes en boeddhisten, maar blijkt het opbouwen van relaties met moslims een lastige opgave. Sinds het vertrek van de Witte Paters in 2010, die op dit terrein expertise hebben, 'is er weinig daadkracht in de interreligieuze dialoog met moslims' (blz. 48).
Ook blijkt in dit rapport weer eens hoe belangrijk de taal is, om de cultuur en de mensen te verstaan en te bereiken. Het rapport maakt helder dat zending (missie) in de Nederlandse context vraagt om structurele bekering aan onze kant. De nieuwe missionarissen komen niet onze problemen oplossen, maar leggen die pijnlijk bloot. — *Rob van Essen*

Henk Jochemsen (red.), *'Als de tak wil bloeien…'. Ontwikkelingssamenwerking in christelijk perspectief,* Buijten & Schipperheijn, 2018, 422 bladzijden, € 27,90

Een lijvig boek, voortgekomen uit de behoefte aan bezinning op christelijke ontwikkelingssamenwerking en noodhulp. Er hebben veel mensen, met name uit het Prisma-netwerk,

aan meegewerkt en meegeschreven.
Het eerste hoofdstuk geeft een interpretatiekader voor ontwikkelingssamenwerking en haar toekomst. Volgens de schrijver is er te veel scheiding tussen motivatie (i.e. hoop op fundamentele verandering), de manier van daadwerkelijk ingrijpen (actie) en kritische reflectie om te implementeren. Er zijn strategische veranderingen nodig, zoals het loslaten van een neoliberale visie op economie en mensheid en overgaan van fossiele energie naar duurzame en hernieuwbare energiebronnen. Dit moet zichtbaar worden in een samenwerkingsbeleid met een integrale aanpak en het bevorderen van lokaal en nationaal eigenaarschap van de maatschappelijke en economische ontwikkelingen in de zuidelijke landen. De volgende twee hoofdstukken bepalen ons respectievelijk bij integrale zending, en de relatie tussen ontwikkelingswerk en religie. Deze drie hoofdstukken zijn algemeen van aard en vormen een gedegen theoretische inleiding.
De volgende hoofdstukken zijn makkelijker leesmateriaal, omdat ze een specifiek thema behandelen, los van elkaar te lezen. Onderwerpen als partnerschap, noodhulp, de extreem armen, urbanisatie, zelfhulpgroepen, mensen met een beperking komen aan bod.
Ik raad dit boek van harte aan voor mensen die meer willen weten over de veranderingen op het gebied van ontwikkelingswerk van de laatste jaren, en wat dit betekent voor christelijk ontwikkelingswerk.
De slotconclusie van het boek is een Afrikaans spreekwoord, waar ook de titel van het boek vandaan komt: 'Als de tak wil bloeien moet die zijn wortels eren.' Onze ontwikkelingssamenwerking en noodhulp moeten dieper geworteld zijn in onze levensbeschouwing en overtuigingen dat armoede en uitbuiting niet verenigbaar zijn met een rechtvaardige God. Daarop zeg ik volmondig: Amen! — *Annemieke van den Berg*

Fenggang Yang, *Atlas of Religion in China, Social and Geographical Contexts,* Leiden/Boston: Brill 2018, 247 bladzijden, € 289

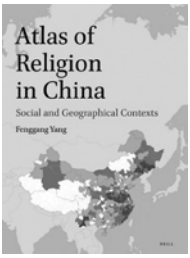

Een atlas staat meestal niet op het lijstje van missiologen, maar dit boek is zeker aan te bevelen. Samen met dr. Fenggang Yang en dr. Jonathan E.E. Pettit heeft een groot team, verbonden aan het Center on Religion and Chinese Society aan de Purdue University in de Verenigde Staten, minutieus onderzoek gedaan naar het religieuze landschap in China. Met uitvoerige inleidingen over de religieuze stromingen en met vele tientallen landkaarten en tabellen wordt een beeld gegeven van het godsdienstig leven in China. Het is een encyclopedisch werk over de verschillende godsdienstige organisaties en de activiteiten en rituelen van gelovigen.
Aan de hand van de overheidscijfers en eigen veldonderzoek wordt het godsdienstig leven in China in kaart gebracht. De plaatsen waar de vijf erkende religies (boeddhisme, protestantisme, katholicisme, daoïsme en islam) hun heiligdommen hebben en bijeenkomen, worden op overzichtelijke kaarten aangewezen en per provincie uitgesplitst, zodat ook streeksgewijs de verspreiding van een religie zichtbaar wordt. In China is echter veel meer religieus leven dan officieel in kaart is gebracht en toegestaan. Fenggang Yang onderscheidt drie soorten religieuze 'markten' in China: de 'rode' (de door de staat gesanctioneerde markt van de vijf erkende religies), de 'grijze'

(de semi-legale religieuze organisaties) waartoe bijvoorbeeld het confucianisme, de Mao cultus en een aantal grote protestantse huiskerken en ondergrondse katholieke kerken behoren. Daarnaast wordt er met behulp van een regeringslijst ook gewezen op de 'zwarte' markt van illegale organisaties *(illegal cults)*, elf daarvan zijn christelijke 'sektes'. De plaatsen waar de twee laatste 'markten' actief zijn (uitgezonderd de confuciaans 'heilige' plekken), zijn niet ingetekend op kaarten. Yang en zijn team hadden te maken met politieke restricties waardoor ook van de rode 'markt' bepaalde districten wit bleven of nieuwe religieuze gebouwen niet of slechts globaal ingetekend zijn. Dit boek is een belangrijk cartografisch begin dat inzicht geeft in de opkomst van de religies in China en impliciet ook de wijze waarop de overheid hierop reageert.

Op grond van het belang van religieuze gebouwen kan Yang het religieuze leven in China in kaart brengen. Begrijpelijk, al deze gebouwen waren tijdens de Culturele Revolutie (1966-1976) gesloten en zijn nu na 35 jaar weer in ere hersteld of opnieuw gebouwd. Daarmee geeft dit boek een zichtbare illustratie van de opmerkelijke toename van de (erkende) institutionele religies op duizenden locaties.

En dan is er nog wat we weliswaar *niet* zien op de kaarten, maar *wel* weten. De locaties van christelijke kerken, organisaties en bewegingen binnen de grijze en zwarte markt zijn waarschijnlijk meer in aantal zijn dan die op deze kaarten. Er wordt in dit boek geworsteld met de aantallen: zijn de aantallen die de communistische overheid verstrekt wel betrouwbaar gezien het belang dat zij heeft bij een zo laag mogelijk aantal?

We krijgen een interessant beeld van het christendom. Het aandeel van vrouwen in de kerken is bijvoorbeeld zeer hoog: 69,4% van de protestanten is vrouw, terwijl het percentage vrouwen in China 51,9% is en ook bij andere religies aanmerkelijk lager is (bij daoïsten en moslims: 56%). Nu we weten dat 68,2% van de protestanten in een rurale omgeving woont (tegenover 45% van de katholieken), kunnen we ons afvragen of ons beeld van de Chinese christenen wel klopt. Meestal ontmoeten we namelijk de stadschristenen.

Doordat deze atlas ook inzoomt op de provincies, ontstaat er een goed beeld van de geografische spreiding van de christenen. Er zijn provincies waar het protestantisme de dominante godsdienst is (in het noorden: Heilongjiang, Jilin, Mongolië, Shanghai, Jiangsu, Anhui, Shandong, Henan). Slechts in één provincie zijn de katholieken de dominante religie (Hebei).

Al met al geeft dit mooie boek een indrukwekkend beeld van de diversiteit van de religies en een bijzondere inkijk in de terugkeer van het religieuze leven in China. Na kennisname van dit boek kan niemand zich meer afvragen of er in China ook christenen zijn … *— Bas Plaisier*

Harrie Lamers en Jan Arts, *'Ik heb het gevoel dat ik hier niets moet …' Presentiewerk in Maastricht-Noordoost,* Nijmeegs Instituut voor Missiewetenschappen (NIM), 2018, 55 bladzijden, € 7,50

Een wetenschappelijke publicatie, bedoeld voor vakgenoten en samenwerkings- en subsidiepartners over de 'presentiebenadering' in wijk Maastricht-Noordoost. We lezen een verslag over de periode 2005-2015, voorafgegaan door een historisch overzicht. Het gaat,

zo wordt met nadruk gesteld, niet om 'resultaten', maar om inzicht en bevindingen. Gesignaleerd wordt dat de participatiesamenleving kwetsbare mensen overvraagt. Het gaat er in het presentiewerk niet om hun problemen op te lossen, maar 'het leven helpen uit te houden en zodoende hoop te houden'.
Begin twintigste eeuw werden bewoners uit krotwoningen in sociale huurwoningen gehuisvest. Samenleving en kerk zagen het als hun taak de 'onmaatschappelijken' tot keurige mensen te transformeren. Je kunt, zo schrijft Jan Arts, van seculiere en religieuze bekeringsdwang spreken.
Een meer gelijkwaardige benadering werd vanaf 1981 door de Broeders van Maastricht in praktijk gebracht. Toen hun werk in 1999 ten einde kwam, werd er een missionair werker aangesteld, die netwerkvorming moest stimuleren. Na zijn vertrek werd Harrie Lamers presentiewerker.
Zijn werk wordt getekend tegen de historische achtergrond van missionaire presentie sinds Charles de Foucauld (1858-1916). Ook Emmanuel Levinas wordt genoemd (1906-1995), 'voor wie de ander altijd een uniek subject is dat mij tegemoet treedt zonder agenda'. De Franse priesterarbeiders en de anglicaan Max Warren (1904-1977) zijn ook 'voorbeeldig' voor het Maastrichtse project.
Als het over 'presentie' gaat heeft Oude Zijds 100 in Amsterdam oudere papieren. De communautaire gestalte hiervan strookt waarschijnlijk niet met het uitdrukkelijk beleden uitgangspunt dat 'presentie niet kerkelijk' is. Getuigenis en bekering krijgen een nieuwe invulling. Presentie brengt geen boodschap en stelt niets present, maar zoekt iets (blz. 28). De historische schets wordt afgesloten met een weergave van de agogische benadering van Andries Baart (1952).
Harrie Lamers geeft vervolgens een beschrijving van zijn werkzaamheden. Aanvankelijk verwarring en machteloosheid, gaandeweg vriendschappen sluiten, betrokken bij de buurttuin waar ook mensen opbloeien. Vanuit deze praxis worden de uitgangspunten van de Stichting Wijkpresentie (2009) gespiegeld aan de presentiekenmerken van De Foucauld en navolgers. De geformuleerde uitgangspunten blijken nogal willekeurig in het beleid vertaald te zijn. Instemmend wordt van De Foucauld gezegd dat hij zijn werk stelde in dienst van de armen en onderdrukten: 'Dit komt wel overeen met de Stichting Wijkpresentie' (blz. 43). Maar bij de kenmerken van Baart lezen we: 'De voorkeursoptie voor de minst bedeelden bestaat niet bij Wijkpresentie. Contacten met marginalen worden natuurlijk niet geschuwd, maar anderzijds ook niet systematisch opgezocht. Iedere buurtbewoner is in principe de ander die gezocht wordt' (blz. 46).
Ten slotte viel mij op dat 'verborgenheid' (blz. 20) als een sleutelwoord wordt gezien bij De Foucauld: 'Aanwezigheid gaat om het leven met en onder de mensen als gelijke'. Mijns inziens wordt dat door menig gelovige, vrijwilliger in voedselbank of hospice, dagelijks in praktijk gebracht. Alle respect voor de liefdevolle inzet van Harrie Lamers, maar ook hij doet zijn werk – net als de bekritiseerde instituties – dankzij professionele ondersteuning en subsidie. 'De wijkbewoners zien de presentiewerker als persoon, niet als professional', staat er in de conclusie. Maar hij *is* het wel, heeft zijn kantoortje in het parochiecentrum en woont niet in de wijk. Dat is wellicht allemaal goed te verdedigen. Maar de missie van De Foucauld lijkt mij radicaler dan onze pogingen tot presentie. *— Rob van Essen*

28 september
Tolerantie in turbulente tijden

Symposium naar aanleiding van de nieuwe bundel *Tolerantie in turbulente tijden* (onder redactie van Eric Cossee, Marthe de Vries en Joost Röselaers). Hoofdspreker is Sigrid Kaag, minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. Het symposium wordt geleid door Koen Holtzapffel.
14.00-17.00 uur, Auditorium Rijksmuseum; aanmelden: info@remonstranten.org; €20; informatie: joostroselaers@remonstranten.org

t/m oktober
Gebedsmarathon Missiemaand

In het kader van de Buitengewone Missiemaand, door paus Franciscus uitgeroepen, nog tot eind oktober elke week een gebedsintentie, die gebruikt kan worden in het gebed van religieuze gemeenschappen. Deze intentie is verbonden met steeds een grote figuur uit de missiegeschiedenis.
www.knr.nl > Gebedsmarathon

2 oktober
Theïsme in de filosofie

Ter gelegenheid van de opening van het nieuwe academiejaar van de Faculteit voor Vergelijkende Studies Religie en Humanisme(Antwerp FVG) op 2 oktober om 17.00 uur in het Auditorium van het Districtshuis van Wilrijk-Antwerpen zal prof. dr. Erik Meganck – onder meer bekend van zijn boek *Lof der duurzaamheid. De sociale leer van de Kerk en de Verenigde Naties* – de oratie 'Theïsme in de filosofie' uitspreken.
info@antwerpfvg.org

5 oktober
GroeneKerkendag

GroenGelovig en GroeneKerkenactie gaan nauw samenwerken om een duurzame groene beweging onder christenen in Nederland verder op gang te brengen. Met GroeneKerkendag willen de initiatiefnemers christenen en geloofsgemeenschappen laten ontdekken wat de volgende stap is naar een duurzame levensstijl. Met prikkelende speeches (Reinier van den Berg en Trees van Montfoort), duurzame proeverij, verdiepende workshoprondes en afsluitende netwerkborrel.
9.30-16.00 uur, Dominicanenklooster Zwolle; www.groenekerken.nl/groengeloven

8 oktober
'Oplichtende woorden'

Een mini-symposium naar aanleiding van de verschijning van *Oplichtende woorden. De mooiste preken van Andries Zoutendijk*. Sprekers zijn ds. Leneke Marchand (Voorburg), ds. Pieter Versloot (Groningen) en ds. Andries Zoutendijk zelf.
14.00 uur, Jacobikerk Utrecht; toegang vrij, aanmelden niet noodzakelijk

11 oktober
Inauguratie dr. Noort

Inaugurele rede van dr. Gerrit Noort, directeur van de Nederlandse Zendingsraad, als bijzonder hoogleraar Missiologie aan de Theologische Universiteit Kampen om 15.00 uur: 'Heil in missionaire samenwerking. Missiologische kanttekeningen bij convergentie van visies en praktijken.'

17 oktober
NZR-Chinaberaad

Met dr. Ron Boyd-McMillan, China-expert van Open Doors.
14.00 uur, Bergkerk, Amersfoort. Toegankelijk op uitnodiging. zendingsraad.nl

2 november
'Open voor de ander'

Ontmoeten als missionaire uitdaging. In Missie.nu leren wij samen als volgelingen van Christus wat het in onze tijd betekent om deel te zijn van Gods missie in de wereld. De geschiedenis van de zending heeft in de twintigste eeuw een beweging gemaakt van expansie naar ontmoeting. Georganiseerd door Unie van Baptisten, ABC-gemeenten, Weet wat je gelooft.nl.
€ 65; Missiecentrum De Wegwijzer in Almere. www.missie.nu

2 november
Ik? Een zendeling?

Maak kennis met Xplore Mission op zaterdag 2 november in hartje Amsterdam. Een unieke plek met een unieke beleving. Deze dag is opgezet om geïnteresseerden in zending toe te rusten en te helpen ontdekken wat Gods plan is met je leven.
10.00-16.00 uur, Willemsstraat 35-37, Amsterdam; gratis, incl. lunch; www.xploremission.nl/xplore-mission-dag/

5-10 november
Individuele begeleide retraite

Doe je cross-cultureel werk in het buitenland of in Nederland of speel je met de vraag of dat wat voor jou is? Ben je op verlof of net teruggekeerd naar Nederland en zit je in die lastige fase van 're-entry'? Of zit je middenin de hectische periode voor een eerste vertrek naar het buitenland? Dan kan een stilteretraite fijn zijn. Lengte in overleg te bepalen (2-6 dagen).
Hooge Berkt; € 25 / € 35 per persoon per dag; annieke.vandijk@interserve.nl

14 november
Space for God-day

Tijdens een 'Space for God-day' zet je tijd apart om in alle rust en stilte God te ontmoeten en naar Hem te luisteren. Momenten in de groep zullen afgewisseld worden met tijd alleen en je krijgt ideeën en suggesties aangereikt. *De Spil, Maarssen; €35; annieke.vandijk@interserve.nl*

15 november
Toerustingsdag
Member Care Nederland

Jaarlijks organiseert het Member Care Nederland-netwerk een toerustings- of netwerkdag. Het thema van de toerustingsdag 2019 is nog niet helemaal rond. Ook is er weer een speeddate-ronde om kennis te maken met de zorgverleners van ons netwerk.

25 november
Dom Hélder Câmaralezing

Thema: 'Bijbel en duurzaamheid'. Met Mery Kolimon over 'Reading the Bible from dry land': over geloofspraxis in tijden van grote droogte in delen van Indonesië, in het bijzonder op Timor. In samenwerking met Vrije Universiteit en Kerk in Actie.
19.30-22.00 uur, zaal 1E24, PThU Amsterdam.

TussenRuimte 2019 | 4

Israël en Jodendom in missiologisch en intercultureel perspectief

Het thema 'Israël' kan onder christenen verhitte discussies oproepen, waarbij veelal de neiging ontstaat om in extremen te vervallen. Veel christenen weten daarom ook niet wat ze met het onderwerp aan moeten. Dat is jammer, omdat daarmee de interesse voor Israël en het Jodendom afzwakt, met alle (negatieve) gevolgen van dien.

De volgende *Tussen-Ruimte* belicht het thema 'Israël' vanuit een missiologisch en intercultureel perspectief. Aandacht zal er zijn voor de diversiteit binnen het Jodendom, zowel qua etniciteit als qua stromingen (van ultra-orthodox tot Messiasbelijdend). Hoe gaan kerken vandaag de dag om met de vragen rond missie en Israël? Over Jodenzending heeft bijna geen enkele kerk het meer, maar op welke wijze geeft men dan wel invulling aan deze relatie? En hoe kijken vertegenwoordigers van de Joodse gemeenschap naar de houding van christenen en kerken?

Kortom, een buitengewoon boeiend nummer dat een bijdrage wil leveren aan de theologische bewustwording rondom de soms spannende vragen die 'Israël', in welke betekenis van het woord ook, oproept.

Bent u nog geen abonnee van TussenRuimte?

Neem nu een proefabonnement of geef het als origineel cadeau!
Het abonnement stopt automatisch.

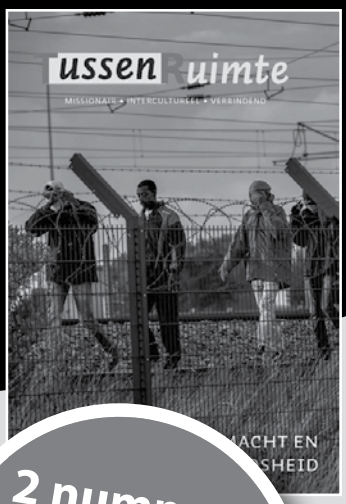

2 nummers €17,50

Kwartaaltijdschrift voor mensen en organisaties in het missionaire veld wereldwijd

Actuele thema's in de missionaire praktijk worden intercultureel verbreed en theologisch uitgediept. Debat over bestaande missionaire en religieuze praktijken wordt gestimuleerd.

Ga naar **www.kokboekencentrum.nl/tijdschriften/tussenruimte** om uw (cadeau)abonnement afsluiten

KokBoekencentrum
tijdschriften

Samen leven, samen geloven

Wat gebeurt er als een moslim en een christen letterlijk op reis gaan door de geloofsgemeenschappen van de ander? De christelijke en islamitische traditie kijken in elkaars spiegel. *Spiegelreis* van Enis Odaci en Herman Koetsveld brengt moslims en christenen dichter bij elkaar.

paperback | € 19,99
ISBN 9789043531818

Verkrijgbaar via kokboekencentrum.nl of via de boekhandel.

KokBoekencentrum
UITGEVERS | UTRECHT